

Д-р Лилия Сазонова, Драгомир Константинов

Животът в екоселище в български контекст

- В ситуация на икономическа, политическа и екологична криза екоселищата представляват важна алтернатива и ресурс за хармонично и устойчиво развитие на едно общество. В тази връзка е от особено значение да бъдат изследвани предпоставките за възникване на подобни нови форми на обществено организиране в България, както и трудностите, които подобни общности срещат при създаването и развитието си.
- Съществуват индивидуални краткосрочни, средносрочни и дългосрочни еко-проекти, които съчетани с развитието на механизми за справяне с общи проблеми и конфликтни ситуации, могат да доведат до много интересна форма на общност. Такава, която стъпва върху уважението към индивидуалността и независимостта на всеки отделен проект вътре в нея, свързвайки в същото време участващите в нея в отношения, които са повече от добри междусъседски. Повече, понеже я има връзката и на идеите, споделяни в различна степен, и на ценностите и практиките.
- Осъществяваните инициативи за живот извън големите градове в България разчитат най-вече на собствени ресурси. Съществуват някои национални и международни политики, които могат да подпомагат тези инициативи в бъдеще. Необходимо е държавата и местните институции да вложат повече енергия в популяризирането и в изграждането на капацитет за общественополезното възползване от тези инструменти.
- В чужбина по темата за екоселищата са активни голям брой организации и техни обединения, които имат широк и разнообразен опит. Запознаването с този опит и по-тясното сътрудничество между българските и международните инициативи за живот извън големите градове биха могли да облекчат и стимулират тези тенденции и у нас.

Декември 2015

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Увод.....	2
2. Първа глава.....	4
2.1. Дефиниция на основните понятия.....	4
2.1.1. Устойчиво развитие	4
2.1.2. Екоселище.....	4
2.1.3. Живо място.....	6
2.2. История на понятието и феномена „екоселища“	7
2.3. Екоселището като общност	8
2.4. Екоселищата и трансформацията на ценности	9
2.5. Ситуацията в България.....	10
3. Втора глава	12
3.1. Методологически бележки.....	12
3.2. Общност.....	13
3.3. Трудности	20
3.4. Финансиране чрез Европейски структурни и инвестиционни фондове	21
3.5. Заключение	23
4. Трета глава.....	25
4.1. Екоселища и политики за развитие	25
4.1.1. Потребности и възможности за ползване на средства от международни програми за развитието на инициативи за екоселища в България.....	25
4.1.2. Препоръки към институциите за подобряване на средата за развитие на екоселища в България.....	27
5. Приложения.....	31
5.1. Приложение 1 Казус: Център за експериментален културен дизайн (екоселище, Германия)	31
5.2. Приложение 2 Накратко за зелените работни места	32
5.3. Приложение 3 Източници на информация за оперативните програми на ЕС	33
6. Използвана литература	35

1. Увод

В ситуация на икономическа, политическа и екологична криза екоселищата¹ представляват важна алтернатива и ресурс за хармонично и устойчиво развитие на едно общество. В тази връзка, е от особено значение да бъдат изследвани предпоставките за възникване на подобни нови форми на общественото организиране в България, както и трудностите, които подобни общности срещат при създаването и развитието си.

Предварителното проучване на проблема показва, че опити за подобни социално-политически и икономически алтернативи съществуват и в България през последните години. Подобно на световната тенденция, и у нас инициаторите на екоселищата са предимно млади (между 25 и 40 г.) и образовани граждани. Въпреки това, броят на тези колективи е все още много по-малък, отколкото в други части на Европа. Това мотивира намерението ни да изследваме спецификите на екоселищата в страната, като направим опит от една страна да конкретизираме проблемите, а от друга - да формулираме констатации и препоръки за създаване на по-подкрепяща среда за развитието на такива общности в България.

Допълнителен аргумент защо предлаганото изследване е актуално именно в този момент е, че през 2014 г. започна новият период за оперативните програми на ЕС у нас. Работата по тях през периода 2007-2013 г. (която ще продължи до края на 2015 г.) не е напреднала достатъчно, като не е и особено резултатна по отношение на въздействието върху адресираните

проблеми (които, наред с други въпроси, включват и облекчаването на проблемите в селските територии, опазването на околната среда, ролята и възможностите за реализация на младежите, жените, хората без постоянна работа и редица други). Извън подкрепата на европейските фондове, националните политики остават като цяло напълно пасивни по посочените теми. Необходимо е отговорните администрации, както и политическите партии, особено парламентарно представените, да обсъдят този структурен проблем за прилагането на силно необходими социално-икономически политики у нас и да разгледат нови, алтернативни подходи за неговото по-ефективно адресиране в бъдеще.

Настоящото изследване цели да опише и анализира състоянието и предпоставките у нас за развитие на общности, живеещи по модела на екоселищата, който се развива през последните години в чужбина, а донякъде и у нас. В гореописания контекст, този модел се явява като една възможна алтернатива, а защо не и дори като нова форма на протест. Моделът получава признание и подкрепа, включително и финансова (като нова възможност, перспективна социална иновация и дори добра практика), в редица европейски държави и на международно ниво (например от страна на ЮНЕСКО). В България неговото разпространение е по-ограничено, обществената информация за неговите форми и възможности е дефицитна, а институционална подкрепа на практика не се оказва.

Изхождайки от убедеността, че принципът за устойчивост следва да се прилага и по отношение на изследователската работа, предложеният анализ надгражда няколко вече реализирани проекта, подкрепени от фондация „Фридрих Еберт“ през периода 2011 – 2014 г. Тук могат да бъдат споменати публикации-

¹ В уводните бележки се използва терминът „екоселище“ условно, а в последващите глави на изследването ще бъдат въведени и други понятия, които вероятно по-адекватно описват българската ситуация в момента.

ите на Драгомир Константинов „Зелени възможности за България“ (2011 г.) и на Лилия Сазонова „Културни аспекти на устойчивото развитие. Щрихи от женски пазар“ (2013 г.), които заложиха идейните основи на настоящото изследване. Други дейности със сходна тематика през същия период, осъществени от фондация „Зеленика“, с подкрепа от фондация „Фридрих Еберт“, включват поредица от 9 информационни и една дискуссионна срещи по въпросите на зелените работни места, енергийната и ресурсна независимост и устойчивото местно развитие, с целеви групи общински експерти и активни граждани, младежи и професионални специалисти (общо над 100 човека).

Настоящото изследване на темата за екоселищата ще бъде разделено на три части: (1) теоретична, (2) приложна и (3) справочно-информационна. То има двама съавтори – д-р Лилия Сазонова и Драгомир Константинов, които ще разработят съответно първите две глави (Сазонова) и трета глава (Константинов) от анализа. Дватама автори ще разгледат два отдел-

ни ракурса към въпроса за създаването и развиването на екообщности в България.

В първа глава Лилия Сазонова ще се фокусира върху теоретичния аспект на проблема. Тя ще въведе концептуалната рамка на изследването, анализирайки феномена и движението на екоселищата в глобален мащаб. На тази основа, във втора глава тя ще направи опит, използвайки методите на полу-структурираните интервюта и включеното наблюдение, да илюстрира част от българската опитност за създаване на алтернативен начин на живот близо до природата. Изследването ще съчетае настолен етап, при който ще се проучват публикации и информация от публичното пространство и теренни проучвания (интервюта) с участници от определените целеви групи.

От своя страна, в третата част Драгомир Константинов ще приложи проблема в своята област на експертиза – Европейски програми и политики, като представи възможности и препоръки за подкрепа на подхода на екоселищата, в съответствие с целите и приоритетите на политиките на ЕС през периода 2014-2020 г.

2. Първа глава:

2.1. Дефиниция на основните понятия

Лилия Сазонова

Преди да пристъпим към същинската част на изследването следва да дефинираме какво ще разбираме, когато използваме основни понятия като „устойчиво развитие“, „екоселище“ и „живо място“.

2.1.1. Устойчиво развитие

Първото от тях ще щрихираме съвсем накратко, изхождайки от убеждението, че то е добило широка популярност през последните десетилетия. Най-често цитираната дефиниция на термина „устойчиво развитие“ е тази, дадена му през 1987 г. в подготовения от Световната комисия по околна среда и развитие към ООН доклад „Нашето общо бъдеще“, който е известен и като доклада „Брундланд“. Според него *„Устойчивото развитие е такова развитие, което отговаря на потребностите на сегашното поколение, без да ограничава възможността на идните поколения да посрещнат и реализират своите потребности.“* (World Commission on Environment and Development, 1987: 43)

Според друга дефиниция, за да бъде устойчиво, дадено развитие трябва, освен да цели подобряването на качеството на живот, да бъде и съобразено с възможностите на екосистемите (и Земята като цяло) да удържат този процес. Дарлоу допълва определението като подчертава, че устойчивото развитие не бива да бъде разбирано ограничено – само като засягащо околната среда, а като отнасящо се до качеството на живота във всичките му аспекти – както в настоящето, така и в бъдещето. (Darlow 1996: 292)

На базата на тези дефиниции може да се обобщи, че устойчивото развитие предполага да се мисли не само в краткосрочен, но и в средносрочен и дългосрочен план както на равнището на международните и национални политики, така и на нивото на индивидуалното поведение (в качеството си на граждани, консуматори и т.н.). Характерно за това развитие е възприемането на света като взаимосвързана система – както темпорално (връзката настояще – бъдеще), така и в пространствено отношение (устойчивото развитие предполага формиране на глобално съзнание – отчитане и грижа за нуждите на най-нуждаещите се граждани в развиващите се страни).

2.1.2. Екоселище

В изследването се възприема терминът „екоселище“, тъй като е придобил най-голяма гражданственост. В българоезичната и чуждоезична литература, както и в практиката, се използват в различна степен на синонимност и други понятия като „еко-проект“, „екообщност“, „устойчива общност“², „еко-центрове“, „устойчива децентрализирана автономна общност“, „живо място“, „жива общност“, „селище“, „общност“ и т.н.

В изследователската литература Робърт Гилмън предлага първата и най-често цитирана дефиниция на понятието „екоселище“. Според него екоселищата са „изградени според човешката мяра (Gilman 1996) и пълноценно функциониращи селища, в които дейността на хората се вписва по такъв начин в природния свят и без да му вреди, че спо-

² Гилмън дефинира „устойчивата общност“ като по-общо понятие, което включва в себе си екоселището, но може да включва и групи и мрежи от няколко екоселища, както и общности, които не са географски локализиращи (например бизнес), но са малки по размер и хармонично се интегрират природния свят. (Gilman 1996)

мага за *здравословното развитие на човечеството* и може да бъде успешно *продължена и занаят* за неопределено бъдеще”³. Важно е да се „преведат” някои от термините, които се използват в това определение, за да стане смисълът му по-ясен.

Под „човешка мяра” (human scale) Гилман има предвид големината на общността – обикновено до 500 човека. Той се аргументира, че приблизително до тази бройка, хората все още имат възможност да се познават лично помежду си, както и всеки член на групата да има усещане, че неговият глас се чува и той/тя участва равноправно при вземането на колективни решения. (Gilman 1996)

Следващият термин, който се споменава в дефиницията, е „пълноценно функциониращи селища” (“full-featured settlement”). Той визира, че основните функции на нормалното живеене – обитаване, храна, свободно време, социален живот, търговия и т.н. присъстват в балансирани пропорции в екоселищата. Гилман прави наблюдение, че местата, които човек обитава в индустриализирания свят – били те градски, предградия или селски райони, са твърде силно накъсани според функцията, която изпълняват. Тези зони са твърде мащабни и в този смисъл не са съобразени с човешката мяра.

„Здравословното развитие на човечеството” указва необходимостта от балансирано и интегрирано развитие на отделната личност и общността като цяло във всички аспекти на човешкия живот – физически, емоционален, ментален и духовен. (пак там) От своя страна, заложеното в дефиницията условие човешката дейност да бъде извършвана

по такъв начин, че да може да се репродуцира и от бъдещите поколения, представя устойчивостта, която екоселището следва да притежава.

В литературата се среща разграничаване на два типа екоселища. Първата група включва места, които са целенасочено създадени от хора, стремящи се към живот в общност и относителна енергийна и хранителна независимост. Този тип селища, в които се прави опит човешкият и природният свят да се свържат в хармонични и благотворни за двете „страни” отношения, са локализирани предимно в държавите от развития свят.

Вторият вид селища се намират предимно в развиващите се страни и се отличават от първите по това, че не са съзнателно създадени. Те са по-скоро отдавна установени традиционни общности, които биват причислявани към екоселищата, заради устойчивите им практики на живот. Но зад тази устойчивост не е задължително да стои целенасочена грижа за природата, в някои случаи тя може да се дължи на липсата на средства за модернизирание. (Ashlock 2010: 5-6)

В настоящия текст се изследват екоселищата, които се създават в резултат на съзнателно решение. Затова, макар да споделят много от външните характеристики на екоселищата, колективите от втория тип няма да влизат в дефиницията на понятието „екоселище”. Разграничаването на двете групи селища, изяви и една съществена характеристика на обекта на анализ, която не беше спомената в Гилмановата дефиниция. Екоселищата са *съзнателно* планирани, създавани и поддържани общности. Съответно и *изборът* на живот в тях рефлектира определена степен на осъзнатост и ангажираност към глобалните проблеми.

³ Прев. Л.С., на английски дефиницията е: “human-scale, full-featured settlements in which human activities are harmlessly integrated into the natural world in a way that is supportive of healthy human development, and can be successfully continued into the indefinite future”, (Gilman 1991)

Екоселището се разглежда като подвид на съзнателно създадената общност (intentional community). Последната се дефинира като група от хора, които живеят заедно и споделят обща цел или намерение, като те обикновено са обединени и от визията си за по-добър от конвенционално предлагания живот за тях и техните деца. (Meltzer). Освен екоселището, други форми на съзнателно създадените общности са: съвместно домакинство или кооперация (cohousing), комуна, кибуц и др.

Последната важна специфика, която ще маркираме тук е, че макар името на понятието да създава асоциация със селска среда, екоселищата могат да бъдат локализирани както на село, така и в града. Например, в градски условия развиването на екоселище се изразява в разполагането на всички важни ежедневни функции на гражданите на пешеходно разстояние една от друга, в наличието на местен пазар за плодове и зеленчуци, в създаването на пасивни сгради, в акцента върху пешеходен и обществен транспорт за сметка на личните автомобили и т.н. (Jackson 2004: 7) Пречките пред създаването на екоселище в градски условия са многобройни и затова те са по-малко на брой, отколкото тези в селските райони. Пример за наскоро изградено такова екоселище е BedZED в южен Лондон, Великобритания. (пак там)

2.1.3. Живо място

В изследването ще използваме синонимно понятията: „живо място“, „еко-проект“ (формулировката беше използвана многократно от един от основните ни респонденти в Желен) и еко-център (заимстваме термина от Мрежа „Живи места“), тъй като реферират един и същ феномен.

Терминът „живо място“ се е наложил, за да назове опитите за създаване на еко-

селища в България. По време на теренно проучване върху екоселищата в България в село Желен и в района на град Елхово получихме различни обяснения за произхода и значението на понятието. Стана ясно, че то е предложено по време на Учредителната среща на Мрежата от центрове за устойчиво развитие, състояла се в с. Желен през 2009 година.

Самият автор на понятието, стопанисващ от години свой еко-център, заяви, че „Живото място е остров, а екоселището – архипелаг, а може и континент да е“.⁴ Той добави, че с него е искал да разграничи градските хора от селяните, като вторите са положително ценностно натоварени. Според него хората, които идват от града без все още да знаят достатъчно за мотивацията си, за самите себе си и земята, могат много да навредят с егоизма си на една общност и няма как да изградят екоселище: „В анонимността на града е много лесно да мериш с различна мяра своето и чуждото. На село, когато зад красивите приказки не стоят красиви действия, се разбира веднага“. Накрая той направи остроумна бележка, че в някои еко-центрове в България не се усеща толкова живот в екоселище, колкото в егоселище.

Оттук бихме могли да изведем две характеристики на термина, вложени от неговия автор. От една страна живото място се отличава от екоселището по своя размер. Според дефиницията на Гилман за екоселище долната граница на членовете му е около 25 човека, докато според Маркова най-многобройното живо място в България наброява 15 човека. В същата посока са и размишленията на друг

⁴ Цитатът е от интервю, взето август 2015 г. Респондентът е участник в Учредителната среща на Мрежата от центрове за устойчиво развитие и по спомени на други участници в срещата е предложил термина „Живо място“ като по-адекватно за българската ситуация от екоселище. Той предпочете да остане анонимен.

респондент: „За България, както изглежда, живото място може да бъде и само от едно семейство, може да бъде проект за селище, пък да има в момента едно-две семейства, може да бъде проект като нашия, където в момента сме 8 семейства, пък искаме примерно да сме 100.“⁵

От друга страна, изглежда първоначалната интенция, вложена в понятието, е била да се укаже необходимостта от смирение у гражданите, които се захващат със задачата да живеят извън града в хармония с природата. Авторът на термина изказа съжаление, че това понятие напоследък се е превърнало в модна марка, която носи доходи на пишещите проекти, дори когато те нямат реален опит с трудностите на истинския живот на село.⁶

Една част от респондентите предложиха биологическо определение на понятието: „Някои (живи места) си умират, раждат се нови, други се развиват.“⁷, то е място, „което се храни, диша, размножава и умира“⁸ и т.н. Други респонденти видяха мястото като проекция на хората, които го създават „едно място е живо, когато ти си жив и вдъхновен. Оттам насетне ходиш за дърва, правиш хляб, отглеждаш градинка и т.н.“⁹

В литературата то бива дефинирано като „място извън града, в което са се преместили да живеят млади хора, взели това решение съзнателно, опитващи се да живеят устойчиво и сравнително независимо“, а също и „където живеят повече от един и по-малко от 15 човека в добри или не толкова добри междусъседски отношения, които представляват отделни домакинства с отделни икономически стра-

тегии, които нямат общо пространство, редовно общо хранене, готвене и еднакви практики. Всяко от тези домакинства е финансово независимо от останалите. Когато отношенията са добри, различните домакинства може и да си помагат, но запазват своята независимост.“ (Маркова: 5, 9)

2.2. История на понятието и феномена „екоселища“

Концепцията за екоселищата почива върху идеи и практики, създавани през различни моменти на историята – християнските комунни, възгледите на Русо за връщане назад към природата, утопичния социализъм на Етиен Кабе и Анри дьо Сен-Симон в края на 18 и 19 век, кибуците в Израел, социалните експерименти на 60-те години на 20 век и т.н. Но макар идеалният модел на общество да е вълнувал мнозина мислители през вековете и да е имало инцидентни опити за реализирането му, феноменът на екоселищата за първи път става масово движение едва през 90-те години на 20 век.

Самият термин „екоселище“ се използва за първи път през 1978 г. от Джордж Рамзи, за да обозначи затворено пространство, застроено с малки постройки и зона без автомобили. Приблизително по същото време в Дания се построяват първите кооперации (съвместни домакинства), поделящи общо пространство и ресурси, които в последствие се превръщат в екоселища, а в Германия демонстранти против ядрената енергия създават своя комуна, наречена *okodorf* (на немски – екоселище). (Ashlock: 8)

Движението на екоселищата се заражда пред 90-те години на миналия век във връзка с две знакови събития – изследването на Робърт и Даян Гилмън „Екоселища и устойчиви общности“ (1991 г.) и първата международна конференция на същата тема, след която много от общностите започват да се

⁵ Интервю в родово имение „Изворче“, 19 септември 2015

⁶ И друг участник в учредителната среща потвърди: „Хората (в живото място – бел. Л.С.) не са селяни, не искаме да наречем селище нещо, което не е селище.“, Интервю с респондент А., 28 юли 2015

⁷ Интервю в родово имение „Изворче“, септември 2015

⁸ Интервю с респондент А., с. Желез, 28 юли 2015

⁹ Интервю с респондент Е., с. Желез, 26 юли 2015 г.

наричат екоселища. Група от 25 човека от различни държави, присъствали на конференцията, слагат началото на Глобалната мрежа на екоселищата (ГМЕ)¹⁰ и свързват стотици малки общности по света една с друга. Основната цел на ГМЕ е да подпомага обмена на информация между настоящи и потенциални екоселища по света посредством семинари, образователни програми, бюлетини, както и интернет-страница с регистрирани екоселища по света (и с възможност да създаване на заявка за нови такива).

Според данни на ГМЕ в Европа и Северна Америка има най-много екоселища, следвани от Южна Америка, а с по-малък брой са Азия и Африка. Но тъй като (само) определенията на тези общности са различни, а и не всички от тях са регистрирани в международната мрежа, е трудно да се даде точна цифра на съществуващите в момента екоселища (данните за броя им варират от 4-5000 до 15 000). (Jackson: 3)

Това, че последните две десетилетия екоселищата се трансформират от експериментална утопия на философи, ангажирани със създаването на по-добър свят, в световно разпространен модел, кореспондира и с целите на международната общност – Световната среща в Рио през 1992, Програма 21 и други официални документи, насочени към постигане на по-голяма устойчивост. От 2000 година ГМЕ има консултативен статут към Икономическия и социален съвет на ООН, който ѝ дава възможност да се присъединява към работата на различни комитети в областите ѝ на компетентност и да подкрепя различни устойчиви общности и практики по света.

2.3. Екоселището като общност

Според Каспер това, което фундаментално отличава модела на устойчива общност на

едно екоселище от традиционните квартали, градове и мегаполиси, е разширеното разбиране за общност и придружаващата го етика. (Kasper: 13) Нека си припомним въведената от Тьониес (Tönnies)¹¹ през 1887 г. разлика между *общност* (Gemeinschaft) и *общество* (Gesellschaft). Според Тьониес в общността сме свързани с хората от момента на раждането си, докато в обществото встъпваме като в "чужда земя". (Tönnies 2001: 18)

На базата на дефинираните от него две понятия "общността" започва да се разбира като организъм, създаващ емоционални, непосредствени връзки между хората. Основен момент, осигуряващ социалната кохезия в общността, е персоналната *лоялност* на нейните членове към групата. За разлика от жизнения свят на общността, който се *саморазгръща*, обществото е организирано *отвън*. При този втори, рационален тип човешко обединение, функционален обединител на членовете се явява не предаността, а рационалните мотиви и лични интереси.

Следва да се отбележи, че общността на Тьониес е различна от тази на екоселището в два значими пункта. Първата има изключващ характер, докато втората е постиндустриална (и постмодерна) по своя характер – в нея съжителстват различни култури и членовете ѝ са отворени към другостта вън от нея. В допълнение, както вече беше посочено, важен момент при екоселищата е, че животът в тях е резултат от свободен и информиран избор, докато в традиционната общност, човек принадлежи по рождение, а не по свое решение.

С тази уговорка можем да приложим теоретичното и идеално-типично разделение на Тьониес към екоселищата и да разберем

¹⁰ The Global Ecovillage Network

¹¹ В изследването се възприема транслитерацията на името като Тьониес, макар в отделни текстове да се среща и използването на Тьонис от български социолози (Г. Фотев). Изборът на първия вариант следва единствената статия, съдържаща превод на български език на част от негово произведение: Тьониес, Ф. Общност и общество, Социологически проблеми, 4/87.

по-добре съществената разлика между съвместния живот в еко-общността, създадена по мярата на човека и анонимното общество на града, където социалните връзки са разкъсани. Екоселището е пространство, в което членовете му съзнателно са въвели „механизми“ на (само)овластяване, насърчаващи съвместното им и творческо участие при решаване на проблемите на селището. Такива социални технологии за включване са: (1) използване на метода на консенсуса при вземането на решения, (2) вземане на решения по взаимно съгласие, (3) социокрацията и други методи, предоставящи възможност на всеки член да участва.

Ашлок споделя, че консенсусът е повече от система за гласуване, при която се изисква единодушие за вземане на решение от групата. (Ashlock: 59) То е по-скоро доброволно обвързване да се работи в такава посока, че да се удовлетворят нуждите и интересите на цялата общност. Според нея, в толкова много екоселища се практикува консенсус, защото позволява да се избегне ситуацията на противопоставяне на „ние“ срещу „те“, търсейки творчески начин за откриване на третия (по-добър) път. Според теорията за консенсуса, разногласията следва да се ценят, тъй като водят до приспособяване на първоначалното предложение по по-адекватен начин към реалността, а следователно и го подобряват. (пак там)

Голяма част от екоселищата създават Първоначален договор, уреждащ собствеността, начините за приемане и напускане на общността, задълженията и отговорностите на членовете и т.н. Но и този документ, отразяващ общата визия, с който всички са били съгласни в даден момент, може да бъде ревизиран. Както споделя един жител на екоселище: „Също, както животът се развива непрестанно, и нашата визия се променя. Ние използваме зимата (когато земеделската работа намалява – бел авт.),

за да отделим повече време да дискутираме около тези фундаментални аспекти на нашата общност. Понякога адаптираме някои елементи, а друг път решаваме, че определени аспекти са точно такива, каквито трябва да бъдат.“ (Ashlock: 58) Така, посредством формални и неформални механизми се създава гъвкава междуличностна атмосфера, в която всеки заинтересован да може да инициира дейности и промени и те, най-малкото да бъдат отчетени в групата.

Общите пространства (най-често място за приготвяне и консумиране на храна, помещение за работа с компютър, общи обработваеми площи, детски площадки и т.н.) са средище за общуване, в което се създава култура на преговаряне по проблеми, свързани с бита на общността, но и култура на заинтересованост към гражданската ангажираност на глобално ниво, както и култура на задаване на екзистенциални въпроси. В допълнение, в някои от по-големите селища се организират курсове, повишаващи уменията за преговаряне, работа в екип и др. Така, макар животът в общност да има подчертан колективен аспект, екоселищата имат свои механизми за запазване на личното пространство и за насърчаване на възможността за волеизява на всеки техен жител.

2.4. Екоселищата и трансформацията на ценности

Според Доусън, макар да е по-невидим, един от най-съществените приноси на екоселищата е свързан с радикалната трансформация на ценностите и съзнанието, която носят те. Той изтъква четири начина, по които екоселищата повлияват промяната на ценностите и нагласите, спомагайки за постигането на по-добра устойчивост в обществото. (Dawson: 186) В настоящото изложение ще се спрем по-подробно на първите две посоки на трансформация на ценностите.

Първата им заслуга е, че повдигат въпроса за разграничаването на (икономическия) растеж от благоденствието. Според Доусън, в последните години се наблюдава нарастващо осъзнаване на неадекватността да се измерва истинското благоденствие посредством брутният вътрешен продукт. Измерването по този критерий измества фокуса изключително силно по посока на натрупването на икономически капитал, като не отчита други форми на капитал – състоянието и биоразнообразието на заобикалящата природна среда, силата на общностите, добруването и щастието на хората. За Доусън екоселищата служат като места за изследване, обучение и демонстрация на възможността да се създават общности и дори цели общества на нов принцип – съзнателно балансиращи разнообразните аспекти на своя капитал. (пак там)

На второ място, движението на екоселищата оказва влияние върху ценностните нагласи като напомня за важноста на възстановяването на връзката на хората с местата, където живеят. Липсата на свързаност със земята и мястото, където пребивава човек създава абстрактно усещане за безкрайно изобилие от стоки и услуги, които идват „отвън“, но са на разположение по всяко време и в неограничени количества. Единственият критерий за тяхната достъпност става наличието на достатъчно материални средства, като отпадат моралните или други съображения къде, как и докога могат да бъдат произвеждани тези стоки без да се разруши екосистемата, на базата на която се създават те. Според Доусън, тази откъснатост и непознаване на локалното е предпоставка за прекомерно потребителство. (пак там: 188)

Диаметрално противоположен е принципът на отнасяне към местното в екоселищата, където стремежът е да се изгради микросистема, удовлетворяваща нуждите на участващите в нея хора. Предпочита

се местното производство, стимулира се отглеждането на локални, а не екзотични култури, има стремеж да се използват природните ресурси по начин, който не изтощава способността на екосистемите да се регенерират и т.н.

Могат да бъдат посочени редица примери от живи места в България, които показват активната грижа, която техните участници полагат за биорегионите, в които са разположени – опазване на местната флора и фауна. За да се илюстрира това твърдение, могат да бъдат споменати две скорошни инициативи от живи места в България. Първата е едногодишен проект „Ура Гора: Нашата Бъдеща Гора“, в резултат от който се възстановява изтощена земя в района на гр. Елхово чрез ползване методите за садене на гора-градина, канали по контура, строене с естествени материали, отглеждане на пчели в африкански кошери и др. Втората е проектът „Пази и залесявай около извори“, който се провежда в периода август - октомври 2015 г. в село Желен и предвижда засаждането на 1000 акациев дървета в района с цел подобряване на състоянието на заобикалящата ги екосистема.

Според Доусън, съществуват още две посоки, в които екоселищата спомагат за промяната на ценностните модели – това са утвърждаването на традициите и практиките на местното население и развиването на холистична и експериментална образователна етика.

2.5. Ситуацията в България

Комуналната форма на толстоизма може да се разглежда като своеобразен предтеча на екоселищата, при това далеч преди тази по-съвременна форма на съзнателна общност (екоселището) да се появи в Западна Европа. Доброволните земеделски комуни започват да се създават по-активно в България след 1920 г. – 1923 г., като

най-дълго просъществува тази до с. Мечкюр – закрита е от комунистическата власт през 1958 г. Подобни кооперативни общини, в които земята принадлежи на кооперацията и се обработва от всички заедно, е имало в с. Ясна поляна, с. Дерманци, с. Индже войвода, с. Ружинци и др.¹²

Макар да съществуват много прилики между толстоистките кооперативи и съвременното движение на екоселищата, са налице и разлики (първото е религиозно мотивирано, докато за второто това не е задължителен елемент и др.). Може би една от най-съществените отлики е свързана с различния исторически и социално-политически контекст, в който се раждат двата феномена и силната обвързаност на екоселищата с концепцията за устойчиво развитие, и актуалните нужди на един глобализиран свят да запази своите културни, социални и екологични ресурси и за бъдещите поколения.

У нас движението на екоселищата е все още в начален етап. През 2009 г. се създава Мрежата от центрове за устойчив обмен „Живи места“ в отговор на нуждите на отделни места и хора с интереси в сферата на устойчивото развитие от сътрудничество, обмен на информация и добри практики.¹³ Мрежата на еко-центровете в България „Живи места“ има за задача да „намира решения на въпроси от социално и екологично естество, като устойчивото развитие, справедливата търговия, локалните икономики, прекомерната консумация, образованието, климатичните промени, замърсяването на околната среда, обезлесяването, почвената ерозия и др.“¹⁴

Създава се и интернет Платформа на екоселищата и устойчивите практики в Бъл-

гария, която цели да предложи обща база данни и място за обмен на информация и комуникация. Във форума към нея има обособени 5 теми, като само към една от тях има публикувано мнение. Макар към момента да не се използва активно като форум за директна комуникация, тя предлага обмен на информация. Освен профилите на живи места¹⁵, разположени в различни краища на България, няколко пъти годишно се качват материали от различни ползватели, свързани с отглеждането на биохрани, търсене на доброволци и т.н.

В. Маркова, която прави опит за систематично описание на еко-центровете в България, смята, че все още не съществуват екоселища, а по-скоро живи места. Според нея, в зависимост от дефиницията на „живо място“, в страната има от 30-50 до 120 такива групи извън градовете (без да се броят чужденците). (Маркова: 5) Данните от обиколените от нея 30 живи места сочат, че 58% от членовете им са мъже, а 42% - жени; 75% от хората са с висше образование и средната възраст на живеещите там е 36 години. (пак там: 8)

Някои от респондентите в теренната част на изследването заявяваха също, че според тях в момента в България няма общност, която да може да отговори на формалните критерии за екоселище, а може да се говори само за такива опити – живи места или родови имена. Бяха изтъквани различни причини, за да обяснят това положение (размерът на общността, липсата на обща собственост и др.), но тази която се повтаряше най-често беше, че липсва достатъчно висока степен на близост между членовете на общността, както и приети от всички съвместни визии, мисии и цели.

¹² За по-подробна информация Виж Терзиева, Маргарита, Неля Иванова и Тинка Иванова (2006). *Поглед върху българския толстоизъм*, С: Димант.

¹³ Развитие на мрежа от еко-центрове – Сдружение „Селище Зелено училище“, в: Фондация за реформа в местното самоуправление, <http://www.flgr.bg/bg/innovations/?iid=1750>

¹⁴ Фейсбук страница на Мрежа „Живи места“, <https://www.facebook.com/groups/365125714121/>

¹⁵ Към момента (септември 2015 г.) са създадени 27 профила на живи места, <http://ekoselishta.koren.bg/>

3. Втора глава

Лилия Сазонова

3.1. Методологически бележки

Тази част от изследването цели да се анализират спецификите на еко-общностите в България. Първоначалната идея включваше 5 такива места за теренна работа. Тъй като по независещи от авторите причини, времетраенето на изследването беше силно съкратено, трябваше да се ревизира и обхватът му до по-компромисното – изследване само на едно място.

Изборът именно съвкупността от еко-центрове в село Желен да бъдат обект на настоящето изследване беше мотивиран от факта, че тя е сред най-старите, популярни и многобройни в страната. На второ място, съществуваше и практически аспект, поради ограниченото време, с което разполагахме за теренна работа, близостта на селото до София също беше от някакво значение.

Изводите, направени на базата на теренното проучване там, не биха могли по метода на индукцията да се наложат върху други/всички такива опити в България. Това е така, тъй като всяко едно от живите места у нас има своя специфика. Освен това, тези процеси протичат много динамично - на някои места в страната еко-центровете се развиват само от 2-3 човека или без постоянно пребиваващи, макар да има активна дейност от друг характер (образователен и т.н.), докато другаде за година-две се създават и разрастват общности. Така макар с настоящото изследване да не се предлагат универсално валидни или в случая национално валидни изводи, с него се прави опит за споделяне на една по-вътрешна гледна точка от едно живо място, която би могла да подскаже някои специфики на българския опит по създаване на екоселища.

За целите на изследването се използваха качествени методи: полу-структурирани интервюта, неформални разговори с хора, които имат отношение към темата за екоселищата и лично наблюдение на терен. Бяха проведени 11 индивидуални и 3 групови интервюта със средна продължителност на интервю около 2 часа. Бяха интервюирани всички българи – участващи в общността, които живеят постоянно или временно в момента в Желен.¹⁶ Интервютата могат най-общо да бъдат разделени в две групи според това дали респондентите участват в създаването и развитието на еко-проект или се явяват външни на него субекти (например местни жители на селски райони, в които има еко-центрове). Дълбинните интервюта с участниците в еко-центрове са реализирани в по-голямата си част с предварително уговорена среща.

Теренното проучване включваше 3 посещения в село Желен – две едnodневни и едно по-продължително (около седмица). Допълнително беше направено и едnodневно посещение на част от родовите имения в близост до гр. Елхово, където също се проведеха интервюта с представители на две родови имения.

Основните проблемни ядра, които структурират анализа са: (1) Общност – доколко съществува субективно преживяване у авторите на еко-проекти за принадлежност към една общност и какво е нивото на взаимосвързаност и взаимопомощ между тях; (2) Трудности - кои са трудностите при създаването и живота в такава общност?; (3) Финансиране – какви нагласи, опитност и информация имат по отношение на възможностите за финансиране по линия на Европейските структурни фондове.

¹⁶ По време на теренната работа чужденците, развиващи еко-центрове в селото, бяха извън страната и затова не успях да реализирам контакт с тях.

Някои от предвидените първоначално въпроси отпаднаха поради нерелевантност. Например, ориентираната по посока на равнопоставеност на половете в екоселището група въпроси („Съществуват ли мъжки и женски роли в семействата в еко-общностите и как се разпределят те – традиционно или равнопоставено?“) беше изключена от списъка с теми. Причината за това е, че по-голямата част от хората с еко-проекти в Желен са необвързани мъже, живеещи към момента без партньор (имаше само едно изключение сред интервюираните).

Други проблемни ядра бяха включени като теми за обсъждане в интервютата, но тъй като заслужава да бъдат разгърнати в самостоятелно изследване, ще бъдат обект на последващ анализ. Такъв е например въпросът как се срещат двете култури – традиционната култура на предимно възрастните поколения, живеещи на село, и новодошлите „постмодерни“ граждани – кои са точките на пресичане и на конфликт, създава ли се обмен между тях (например при методите за отглеждане на реколта и др.).

Последното уточнение, което бихме искали да направим е свързано с дълго продължилото ни колебание – дали да използваме истинските имена на респондентите си или да запазим тяхната анонимност. На въпроса ни дали биха желали да бъдат споменавани поименно при цитиране или предпочитат да не фигурират имената им в изследването всички, с изключение на един респондент, заявиха, че нямат проблем да използваме реалните им имена. В същото време, тъй като ни се струва, че използването на инициали вместо имена, би им предоставило повече пространство, избрахме да запазим тяхната относителна анонимност.

3.2. *Общност*

Живите места на изследваната група са разположени най-общо на 3 отделени едно от друго места в Желен. На базата на отговорите на респондентите може да се заключи, че географската близост спомага и за по-високо ниво на взаимопомощ и ежедневно общуване (размяна на инструменти и услуги, общи хранения, забавление и др.). Така комуникацията във вътрешните суб-общности на всяко от трите места е по-силна, отколкото тази между хората от отделените една от друга локации.¹⁷

В момента най-интензивна комуникация и приобщаване се наблюдава между хората с еко-проекти в долната част на с. Желен (в центъра), където и терените на повече хора са разположени в съседни парцели¹⁸. Там целогодишно живеят 4 човека (единият обаче отсъства 3 дни в седмицата, тъй като работи в София). Петият човек обитава живото си място от април до ноември, като лятото живеят и други хора, които обработват пермакултурно градината си.

Второто място, където има група от еко-центрове, е махалата „Черни камък“, намираща се на около 3 км. нагоре от центъра на Желен. Там в момента живеят целогодишно двама души.

Третото място е разположено отново на около 3-4 километра над центъра на селото, но на отстояние и от Черни камък.

¹⁷ Но последното съвсем не означава, че не съществува комуникация и между автори на еко-проекти, разположени на различни локации в Желен. Например, когато става дума за общи каузи като запазването на секвоите или изворните зони, хора с еко-центрове, разположени на различни места, се обединяват, взимат съвместни решения и действат в екип. Или друг тип пример, даден ми от респондент с еко-проект на едно от двете по-високи места в Желен, който сподели как друг респондент, имащ свой еко-проект долу в центъра „от време на време се качва с колелото при мене, свирим джаз импровизации два часа и после си слиза надолу“, Интервю с респондент Й., с. Желен, 29 юли 2015.

¹⁸ „Ежедневно общувам с тези, които са пространствено по-близко“, Интервю с респондент А., с. Желен, 28 юли

Там живее един човек, който в миналото е пребивавал целогодишно, но през 2015 г. по-голямата част от времето не е бил там.

В тази връзка е важно да се отбележи, че картината е динамична и настоящото изследване представлява само една моментна снимка на живите места в Желен. Например, към настоящия момент на Черни Камък живеят целогодишно (и зимуват там) в еко-стопанство двама души. Но в миналото в продължение на 7 г. там е живял непрестанно и респондент А., както и чуждестранна двойка, която временно е в чужбина.

Не само, че това е моментна снимка на динамична картина, но тя е и нееднородна и в момента на наблюдението. Т.е. това не е типичното изграждане на екоселище, при което всички заедно или дори една част от тях са взели решение да се преместят колективно да живеят постоянно на това място. Процесът на приобщаване не се е случил еднократно или дори на етапи, след което относително хомогенно и прогресивно всеки член да отбелязва някакъв напредък в тази посока. По-скоро хората тук са се заселвали един по един, и то без големи планове в началото – стъпка по стъпка – Й. казва, че идеята му е узрявала 3 г. преди да реши да се засели и да си купи мястото, друг участник също първо е дошъл на гости, след време решава да закупи земя и опъва палатка на нея, после си взема фургон, сега строи къща.

И този процес не е само постъпателен – има хора, които са особено активни на един етап, после се оттеглят за известно време, после пак се връщат. В този смисъл, динамиката на желенската общност от живи места е по-скоро подобна на приливите и отливите в морето – в момента се наблюдава някакъв етап на оттегляне на част от хората, които са били особено

активни доскоро¹⁹, други изразиха колебания докога ще останат тук, но пък трети предприемат нови свежи крачки по градеж на свой дом в Желен. Един от хората, които сега строят своя къща, също сподели, че се е бил оттеглил миналата година, но сега се връща с нов ентузиазъм.

Следва да се отбележи, че временното оттегляне на част от хората не означава задължително, че спира работата по развиване на екопроекта: „Аз все по-малък процент от времето си отделям на това място, но с все по-голямо въздействие – ето сега през 2015 г. съм стоял много малко тук, но съм свършил много работа и сега живот и здраве на есен ще засадим тия 1000 дървета – 2015 ще бъде годината, в която най-малко да съм бил тук, а да съм постигнал най-големи резултати.“²⁰

Освен направения географски „разрез“ на отделните живи места според местоположението им в селото, биха могли да се разграничат най-общо и няколко концентрични кръга на общността в Желен. Най-вътрешният „кръг“ или „ядрото“ би обхванал хората с еко-проекти, които живеят там целогодишно или през по-голямата част от годината. На въпроса с кого от останалите хора с еко-проекти се чувстват в една общност, хората от тази група се споменаваха взаимно най-често. Всички те споделят идеите за устойчиво развитие и през годините са превърнали в практика реализирането на съвместни дейности и идеи.

¹⁹ Описвайки несполучливата си опитност със създаването на общо пространство в читалището в Желен един от респондентите споделя: „Много се бях вложил – в психологията това се нарича бърнаут – ефектът на прегарянето. Сега ще се презаредя – ще побачкам (в чужбина), после ще ида във великите кавказки хребети и ще се върна.“, Интервю с Й., с. Желен, 29 юли 2015. Друг респондент, разказвайки, че за разлика от предни години, тази почти не е стоял в Желен: „7 години бях тук, най-много до 10 дена на година да не съм бил. Направо бях откачил, как съм издържал. Ама тогава беше важно – трябваше да показвам, че може.“, интервю с А., с. Желен, 28 юли 2015

²⁰ Интервю с респондент А., с. Желен, 28 юли 2015

Един от респондентите обособи и още един, по-широк кръг от хора, които живеят или идват периодично в Желен и имат интерес към или прилагат отделни принципи на устойчивото стопанство.²¹ Възможно е обаче, това да са предимно лични негови контакти, тъй като никой от останалите хора с еко-проекти не ги спомена. Изхождайки от тезата, че в една общност съществуват взаимовръзки подобно на мрежа между всички от членовете ѝ, оставяме отворен въпроса дали може да се говори за общност в този случай. Все пак отбелязваме, че кръгът от хора, които се вълнуват от устойчиви практики в Желен е по-широк от този на основната изследвана група.

Едновременно с това при двамата от респондентите²² присъстваше много силно темата за виртуалната (еко)общност, която може да има различен и много по-голям обхват от групата на хора с живи места в Желен.^{23, 24}

²¹ „Мога да ти кажа тези, които са дошли през последните 10 г. и са си купили земя тук, щото са се изкефили на това, което ние правим. Сега, до каква степен имаме сходна идеология, не знам, но сме приятели и сме приели да не си пречим и ако можем да си помагаме. И знам, че всичките те го имат като идея това за ресурсите да се предават за поколенията. Може да имаме много други разлики, но това е общо. Може би това ще са и хората, които търсят връзка едни с други. Те идват тука, виждаме се, идват тука да пият чай, ако имат рожден ден, ще дойдат в Желен и ще ни викнат, т.е. търсят някакъв социум да правим заедно.“ Интервю с респондент А. с. Желен, 28 юли 2015

²² Без да се прави задължителна връзка с това, но е интересно, че респондентите, при които естествено се появи темата за виртуалната общност като поне еднаква близка с реалната общност, която се изгражда в с. Желен, бяха и тези, които в момента са в период на оттегляне и слабо присъствие в селото.

²³ „И не само тук в Желен, а и в цяла България – трябва да излезем от това разделяне на селищата – тук е Желен, ама там е еди-кой си – България е твърде малка и ние не можем да я разделяме. Всичките проекти сме един проект. Абсурдно е да се разделят проектите. Ние сме толкова близки приятели с голяма част от хората, с другите имаме толкова сходни виждания – имаме повече прилики отколкото разлики, а дори да имаме разлики, в тях се ражда истината – тя винаги е по средата. Съзнавам, че всичко това, което ти го говоря не е цялата истина, то е част от нея, във взаимодействието се ражда.“ Пак там.

²⁴ В духовно отношение няма значение кой къде – ние сме заедно – аз и Тео сме заедно в духовно отношение, въпреки че нямаме общи проекти помежду си сега. И супер много си помагаме, нищо че може да се видим два пъти годишно. Проектите ни (за екоселища) са един проект. И това е много важна част, не може да се пренебрегва, из интервю с респондент А., 28 юли 2015

От една страна, тази виртуална общност включва хора, които са свързани с Желен (например закупили са си там място с къща, биха искали да имат свой еко-проект, но за момента все още не са се заселили). Респондент А. спомена жена, която не живее постоянно в Желен (от София е), но той я усеща като част от общността, защото се чуват всеки ден, работят по съвместни проекти, имат общи цели и задачи, помагат си взаимно. Т.е. за него това разделение – дали живее постоянно там или другаде, не е толкова важно, колкото да има усещане за общност и взаимопомощ.

Напролет първата акция на голяма част от хората с живи места в Желен била да разчистят нейния двор, в който не е било влизано от 20 г. За два дни 20 човека са се събрали и са оправили двора, за която работа тя смятала, че ще ѝ трябват 4 години. В тази връзка, респондентът заяви: „За мен това е типично поведение на общност. Ние сме си заедно, въпреки че тя е в София. Затова казвам, че трябва да се прескочи това с разстоянията и трябва да излезем от това кой къде живее.“²⁵

На второ място, тази виртуална общност надхвърля пределите на Желен.²⁶ Друг респондент споделя, че няма значение „дали сме събрани на едно място или не – важно е да държим един на друг било през ин-

²⁵ Интервю с респондент А.

²⁶ „Успоредно вече движа и на други места проекти – аз не се отъждествявам вече със село Желен и тоя проект тук, това просто е една от градините. Това е твърде ограничаващо да се ограничаваш с един проект. Често пъти се отъждествяваме с това, което е наше. А като видиш, че Земята не е наша, а ние сме нейни, че животните не са наши, а ние сме техни, градините не са наши, а ние им принадлежим и вече става много по-лесно – щото и на Пашкулев градината е моя, и на Слънце-луна градините са мои и вече изведнъж почвам да имам много градини и е много по-удобно, щото аз ходя бачкам в тези градини, но те имат собственици, които са много силно заинтересувани нещата да продължат, т.е. ти виждаш, че усилията, които си положил дават плод, щото други хора след това се грижат. И фактически, аз по тоя начин имам много по-голямо въздействие върху околната среда.“, пак там.

тернет, било през директни контакти, палиш колата и отиваш при него да видиш какво става. Това е общност, а не да се съберем на едно място и тук да се капсулираме, много сме си добре, ние тук си помагаме, перфектно ни е всичко и почти нямаме нужда от никого.”²⁷ Излиза, че освен вътреобщностното взаимодействие в Желен, съществува и нагласа за възприемане на една по-голяма общност от отделни живи места, разположени на разстояние един от друг в и извън България. Тази специфика има общо и с тезата на А., която ще бъде разгърната по-надолу в текста, че се наблюдава създаване не на отделни екоселища в България, а има основи за еко-държава.

След като въведохме възможните отделни кръгове на общност, следва да уточним, че където не е уточнено изрично друго, изводите в тази част на изследването визират представители на „ядрото“ на общността. В различна степен отделните автори на еко-проекти потвърдиха своето усещане за принадлежност към някакъв тип общност в Желен. Тези субективни оценки варираха от голяма категоричност, през по-умереното „ние сме общност от добри съседи с общи идеи“²⁸ до „и сам воинът е воин“²⁹.

В тази връзка следва да се отбележи, че освен сходния си начин на живот, изследваната от нас група от хора споделя и някои фундаментални ценности и изобщо нагласа към себе си, света и стопанисването на еко-центровете, в които живеят. Някои от тях имат и общи проекти – например кооператив за отглеждане на кокошки; намират ад хок решения на общите си проблеми (често пъти по време на съботните си събирания); преодоляват разногласията си и участват в общи акции,

когато каузата ги свързва.³⁰ Правен е опит и за създаване на обща територия в сградата на съществуващото в селото читалище, който на този етап остава нереализиран, поради силна съпротива от някои представители на местното население.

Идва ред на въпроса каква е разликата между обикновените добри съседи и участниците в общност (или в екоселище)? И едните и другите си разменят инструменти, ходят си ежедневно на гости, помагат си. Кое е това, което сплотява тази група от хора с алтернативен начин на живот и ги прави общност?

Тъй като не съществуват обща собственост, правила или договор, уреждащ взаимоотношенията им, които да обвързват отделните еко-центрове в Желен, а степента на общуване и взаимодействие в тази група зависят от характера и близостта на отделните междуличностни отношения (при едни членове е по-близка и интензивна, докато при други се забелязва по-слабо или изобщо отсъства), е трудно да бъдат изведени и общи за всички модели на поведение или да се изкаже общовалидно твърдение за цялата „общност“.

Може би, все пак съществува едно изключение и това свързващо звено е специфичната нагласа, която споделят и която в някакъв смисъл спомага груповата им идентичност. „Това, което ни обединява, са идеите, свързани с устойчивото развитие и това на личността, и на цялото. Защото мисля, че никой от нас тук не харесва начина, по който функционира обществото в момента като цяло и трябва да намалиш ресурсите, които ползваш, ако смяташ, че си отговорен към бъдещето.“³¹ – споделя един от респондентите.

²⁷ Интервю с респондент Й., Желен, 29 юли 2015

²⁸ Из интервю с Б., Желен, 30 юли 2015 г.

²⁹ Из интервю с Й., Желен, 29 юли 2015 г.

³⁰ „Сега, когато имаме допирни точки – например опазването на гората, ние правим съвместни акции. Ходим, рисуваме по дърветата около изворните зони, пишем жалби там в горското. Въпросът е да не се режат дърветата около изворите. Т.е. когато имаме допирни точки, ние си работим.“ интервю с респондент А., 28 юли 2015

³¹ Интервю с респондент Б., Желен, 30 юли 2015

Тази им обща нагласа има различни измерения. На първо място, тя е свързана с осъзнаването от всички тях на необходимостта да се живее устойчиво. Все пак, следва да се отбележи, че дори и това общовалидно за всички членове на желенската група твърдение, се проявява в различна степен у отделните автори на проекти – при някои устойчивите практики се свеждат предимно до рециклиране, при други включват и дейности по устойчиво земеделие, при трети – енергоспестяващи материали и алтернативни източници на енергия и т.н.

Освен с отношението им към принципите на устойчиво развитие и активната им грижа за съхраняването и подобряването на околната среда (залесяване, борба срещу изсичането на дървета, борба с ерозията на почвата и др.), друго измерение на тази обща нагласа е вкусът към експериментиране. Експериментиране с растенията (земеделие при екстремни условия), с предмети на изкуството, със самите себе си – живот в екстремни условия (каравана, ежедневие извън удобствата на т.нар. цивилизация), с възможността за съжителство на традиционни практики и модерни технологии (стари къщи със слънчеви панели и т.н.) и т.н.

Не на последно място нагласата, която ги прави общество от съмишленици, а не само съседи, намира израз и в решението им за осъзнат живот според принципи, а не по инерция, в неконвенционалния им избор и гражданска активност (опит за съживяване на читалище, опазване на околната среда и т.н.), както и в опита им за някаква форма на независимост от системата или традиционното общество и практики.

Въпреки казаното дотук, наблюдаваната картина в Желен отговаря по-скоро на определението за живо място или съвкупност от живи места (по Маркова), отколкото на формалната дефиниция за екосели-

ще. Според респондента Б. не може да се говори за екоселище, тъй като те не „са се събрали с такава цел - да изградят такава общност, с такива правила, с такива порядки, с такива практики и т.н. Не е имало никакъв общ план, по който да се случват нещата. По-скоро има общи възгледи и общи намерения, които се случват“.³²

Нещо повече, друг респондент аргументирано защитава тезата си, че за живите места в Желен е добре, че не следват модела на екоселищата.³³ Според него в България в момента се създава еко-държава, а не екоселище, тъй като след няколко десетилетия всички малки разпръснати из страната живи места ще са се разраснали, както това се случва и с общността в Желен. Преди години е имало само един еко-проект, а сега са около десет.

Според респондент А. на Запад моделът на екоселището се е появил и е необходим, защото техният социум е вече разрушен - те нямат семейни връзки, при тях не се среща непосредствената взаимопомощ между съседите, а библиотеката им със специфични знания и умения е празна.³⁴ В този контекст се появяват екоселищата като спасителен остров, на който хората на Запад могат съзнателно да започнат да се учат на модели и практики, които в България все още се пазят от старото поколение. Той спомена чужденци, които приятно се изненадали на желенския модел – всеки сам взема решения, като в

³² Пак там.

³³ „Това е хубаво, че ние нямаме такива екоселища като на Запад. Аз имам малък опит, но все пак опит с хора, които идват и казват, че не е ок по този начин - да се съберат хора, да си купят земя на партия и те трябва да изковат цяла една система от правила и после да ги изпълняват и казват, че е много трудно да ги изпълняват, че част от хората не са доволни от тия правила, но за да останат в мястото трябва да ги изпълняват. Как решава общността (да ги измени) – как го виждаш консенсуса между 500 човека.“, интервю от 28 юли 2015 г. с респондент А., 28 юли 2015.

³⁴ „Един дядо там (на Запад) ще те научи да слагаш доилен апарат и да караш трактор, тука ще те научи да доиш, да переш, да строиш къща, да подковаваш кон.“, пак там.

същото време си помагат на добра воля. Затова според А. България е в уникална позиция и само трябва да успее да обедини технологичните достижения на Запада с източните ценности за взаимопомощ:

Ние тука нямаме нужда от тези екоселища, защото нашата библиотека все още е пълна – ние можем да си направим екоселища на базата на това, което имаме. И всъщност западниците вземат и в момента опит – това са всичките тези стотици и хиляди младежи, които идват – те го правят инстинктивно. Те знаят, че тука има повече знания и умения. А скоро ще започнат да се светват вече всички – и учените, и институциите, и всички, и само след 20 години България вече официално ще е пример за начин на живот в хармония с природата, защото сега ние сме неофициално пример. Аз съм дълбоко убеден, че ние нямаме нужда да копираме от западния модел на екоселищата, защото имаме тук повече данни да го направим по оптимален начин, в който да ги няма тия страдания (за които споменават някои хора) от западните екоселища.

Макар картината да не е толкова идеалистична и наред с взаимопомощта да има индикации и за отчуждение в екоселищата у нас, отчитаме, че гореописаната гледна точка е интересна и може да бъде потвърдена или опровергана от развитието на живите места в България в бъдеще. Но ако еко-проектите в Желен не следват модела на екоселищата (макар да има и редица сходства между тях), то е важно да се продължи с изследването на техните специфики – какви са механизмите им за вземане на решения, за справяне с конфликтни ситуации, къде е границата между индивидуално и колективно и т.н.

Авторите на отделни еко-проекти в Желен се събират регулярно, за да се хранят заедно и да си помагат с размяна на инструменти и/или услуги (свързани с ремонти, животни, косене, транспорт и др.). Въпреки това, те представляват отделни, независими един от друг икономически и от гледна точка на собственост еко-центрове. Тази им автономност един от друг по отношение на вземане на решения, собственост, икономика и т.н. беше изтъкната и от самите респонденти като съзнателно търсена и поддържана.³⁵

По време на интервю с един от респондентите излезе темата за Степния вълк на Херман Хесе. Интервюираният сподели, че се чувства като вълк единак, който няма нужда от общност: „Ние сме си някакви дребни бюргери, изградени соц малки дребни буржоа, дето си имаха някаква осигуреност и се опитваме да избягаме от цялата система, ама трагедията и комедията е, че не можем – все се връщаме, я да работим, я да отгледаме децата си, я щото тука не можем повече, по някакви причини. Обаче творецът в нас постоянно ни ръчка и той ни разкъсва между вълка и човека. Вълкът иска да избяга, да издивее, ама човекът все го връща в цивилизацията.“³⁶

Спомнихме си и метафората, която друг респондент използва за себе си – самотна платноходка, която може и да помогне на корабокрушенец, но внимава да не вземе неприятни пасажери и е винаги в готовност да опъне платната, ако вече не усеща като свой дом дадено пристанище.³⁷ Тогава се замислихме възможна ли е общността от

³⁵ „Аз бих се радвал тук да дойдат други хора, те да си направят свое НПО и да работим заедно, да живеем заедно. Но те да са автономни във вземането на решения, в икономиката, в материално отношение. Просто да работим заедно, щото се кефим едни на други. Но нито искам аз като управител на сдружение да командвам други хора, нито искам друг да е негов управител и да командва мен.“, интервю с респондент А., 28 юли 2015.

³⁶ Интервю с Й., 29 юли 2015.

³⁷ Текстът е предаден по памет от изказване на респондент В. пред студенти от Пътуващ университет 2015 г.

степни вълци и ако „да“, то как е възможно да се съгради?³⁸ Кой са механизмите, които биха позволили на група от хора, които се усещат като индивидуалисти, странници, различни, самодостатъчни на някакво ниво творци и експериментатори да намерят споделена земя, която да обитават? Вероятно това действително трудно ще бъде едно строго разграфено пространство с ригидни правила и задължения.

Както сподели един от респондентите, за разлика от тези екоселища, които са изградени на демократичен принцип и малцинството винаги е принудено да се съобразява с мнозинството, „за мене по-устойчивят принцип е анархичния принцип – хората да са по-независими едни от други и по желание да участват в някакъв общ проект. Да могат да се включват и изключват, ако искат. Това би бил по-добрият вариант, но пък това е по-бавният вариант, защото тогава всеки трябва да има независимостта и всеки трябва да е стигнал до даден етап на развитие, за да може да се кооперира с другите. Докато другото е по-лесно – заедно купувате, заедно правите това. Ама после сериозни проблеми може да има от тези общи собствениosti“³⁹.

Според нагласите на хората от живите места в Желен избраният от тях по-бавен принцип на по-анархично общество, е все пак по-устойчив във времето: „Защото е бавен, но за сметка на това се изграждат взаимоотношения между хората, и се разбира всеки докъде може да стигне в тези отношения. И на база на това вече можеш по-коректно представа да си изградиш с кого би могъл да се кооперираш в една дейност, с кого в друга. И пак е идеалистично, защото пък е необходимо да има достатъчно

хора. Трима човека не е общност – може да я наричаме така, но не е достатъчно“⁴⁰.

Любопитен и показателен в това отношение и като цяло за начина на решаване на общите проблеми е казусът с охлювите. Както разказва А.:

Имаше голяма драма какво да се прави с охлювите. И имахме много търкания и остри моменти и какво ли не за тези охлюви. Защото всеки си има различен подход към охлювите. Слав много остро повдигна въпроса как може да вземеш един охлюв и да го хвърлиш в градината на съседа. Владето ги вари, Камен не иска да се убиват по принципа за ненасилието, а аз нямам проблем с тях и си ги оставям. И това беше поводът да направим едно такова събрание за добросъседство. Като цяло решихме, че териториално ще трябва всеки да решава проблема – в моята земя аз ще трябва да кажа – правото на домакина.⁴¹

Решението им за охлювите от една страна показва, че макар да няма разписани формални правила, каквито обичайно се договарят в голяма част от традиционните екоселища, групата успява да намери свои механизми за справяне с конфликтните ситуации. От друга страна, начинът, по който се справят с проблема, указва отново, че не се търсят общовалидни решения, а всеки поема отговорност за решението си в личното си стопанство. Не се взема общозадължаващо решение как да се действа по този и подобни проблеми, а се договаря, че всеки ще го решава индивидуално и ще уважава правото на съседа си да действа в рамките на своята градина по различен начин. Т.е. дори на неформално ниво не се търсят задължаващи правила или уеднаквяване на действията, а по-скоро динамич-

³⁸ Й: „Възможна е, ама изградена на по-високи взаимоотношения, а не на простата нужда: „бе, трябва ми трактора ти“. Визията е обща, пътят е еднакъв, каруците са различни.“, Интервю с Й., 29 юли 2015.

³⁹ Интервю с Б, 30 юли 2015 г., 30 юли 2015

⁴⁰ Пак там

⁴¹ Интервю с респондент А., 28 юли 2015

ни механизми за уреждане на конфликтите и добрите междусъседски отношения.⁴²

Сдружаването за отглеждане на кокошки съществува от една година и е може би най-смелата инициатива за колективно действие и проект. Вероятно няма да е пресилено да се каже, че това е дейността, която надскача обичайния модел на разпределение индивидуално – колективно в еко-центровете в Желен. По логиката на досега разглеждания модел, всеки би отглеждал свои лични животни, като, когато отсъства от селото, би потърсил като услуга от някой от останалите автори на еко-проекти в Желен временно да се погрижи за тях. Избраният вариант обаче е решение от друг тип и донякъде наподобява живота в екоселище, в което всеки е отговорен за своя личен проект, но има и някакви общи проекти и зони, в които хората си сътрудничат, защото е от взаимна полза за всички страни. Нещо повече, кооперативът предлага и определена степен на независимост от външната система на производство.

И накрая, преди година групата от хора с еко-проекти в центъра на Желен започва да прави съботни събрания за концептуални вечери. Съботните срещи са посветени на съседските отношения. Те могат да бъдат интерпретирани и като форма на механизъм за решаване на общите проблеми, макар това да не е единствената цел на тези срещи (а също и гледане на телевизия, съвместни вечери, забавление и др.). Доколкото разбрахме от респондентите, тези регулярни срещи са били въведени именно, за да се реши един конкретен проблем, а след това са били продължени, като в момента са станали традиционни.

Възможно е в определен момент участниците в групата да преценят за полезно да изберат и конкретен метод за взимане на решение (консенсус, социокрация и т.н.). Но това ще изисква и по-ясното дефиниране на общата визия и ценности на общността. Солидаризирането около общи ценности и цели беше отчетено от една респондентка като необходим фактор, за да може да се прилага например метода на консенсуса. Както тя отбеляза, липсата на съгласие за посоката и мисията на една общност, неминуемо ще спъва процеса на вземане на решения, тъй като все някой ще бъде на различно мнение и няма как да се постигне единодушие.⁴³ На базата на материала от интервютата, може да се направи извод, че за момента такъв тип ангажиране с общи визия, мисия и цели не е актуално за авторите на еко-проекти в Желен и би могло да породи напрежение спрямо сега съществуващите им по-индивидуалистични нагласи или просто да не се отчете като необходимо.

3.3 Трудности

Анализът на направените интервюта показва три типа трудности, които респондентите срещат по време на живота си в еко-център в Желен.

Основната група е свързана със затрудненията, които произтичат от характеристиките на самото място.⁴⁴ Бяха изброени липсата на вода; местните хора, част от които се отнасят с неприемане на новите заселници в живите места; лошото качество на пътната настилка, което затруднява снабдяването с провизии и транспорта по принцип; стръмният терен,

⁴² „Всеки от нас е свободомислещ и не иска да се съобразява с правила. Това беше и целта ни да се измъкнем от обществото, за да сме свободни; без хората да ни се бъркат в личния живот.“ Из интервю с респондент И., Желен, 6 юли 2015 г.

⁴³ Интервю в родово имение в района на г. Елхово, 19 септември 2015 г.

⁴⁴ Ако трябва да му сложа по трудност от 0 до 10 това ще е към 7 може би. Трудно място е“, Интервю с Г., Желен, 27 юли 2015.

който затруднява обработката му, почвата, примитивността на живота и др.

По-философски настроените отчетоха като основната трудност способността за самоконтрол и самодисциплина: „така ако ги изреждаш трудностите са безброй, но всъщност единствената трудност е ти да се справиш със себе си.“⁴⁵

И последният вид трудност, която беше спомената като валидна за всички автори на еко-проекти в Желен (а вероятно и в страната като цяло) е как да бъде съчетан животът на село в хармония с природата с устойчивото финансиране на този проект: „най-голяма трудност за всички хора, които са тук, е начинът как дистанционно да си изкарват пари. Защото много е трудно, не знам даже какъв е начинът да се издържаш оттука, без да работиш по нещо, някаква друга професия.“⁴⁶

Отчитането като основна на трудността да се намери такъв вариант за финансиране на еко-центровете, който да не принуждава живеещите в тях да правят компромиси с ценностите си, показва важноста и надяваме се полезността на следващия параграф, касаещ финансирането чрез Европейски структурни фондове, както и приложенията в края на изследването.

3.4. Финансиране чрез Европейски структурни и инвестиционни фондове

Респондентите могат условно да бъдат разделени на три групи, в зависимост от опита им и отношението им към европейските проекти и друг тип външно финансиране на екоместата. Първата група включва тези, които все още нямат опит/информация за такъв тип финансиране, но не изключват в бъдеще да се възполз-

ват от целево субсидиране. Втората обхваща авторите на еко-центрове, които са работили по европейски проекти, но опитът им с тях е негативен и затова в момента предпочитат да търсят други източници на финансиране (странична работа, бизнес, свързан с дейността на еко-проекта и т.н.). В третата група респондентите не са използвали европейско финансиране до момента и не възнамеряват да се възползват от такова в бъдеще.

Една част от респондентите не бяха напълно запознати с възможностите за финансово подпомагане на дейността им от външни донори и заявяваха хипотетична готовност да се възползват, ако и когато стопанството им стане по-голямо:

Европроектите са предназначени за хора-земеделци, които ще имат продукция. А пък тука, всичко е в много по-малък мащаб и много по-лично. Изобщо не знам какво общо имам с европейските проекти. (...) Но ако тръгне в един момент да се съберем, и да правим пчелни семейства, във връзка с това може примерно сигурно да се направи някакъв европейски проект. Това е много хипотетично и много в бъдещото.⁴⁷

Един от респондентите има реален опит на участие в европейски проекти като бенефициент (Младежта в действие; субсидии за коне), но сподели, че „имахме много разочароващ опит и това ме накара да не се оглеждам в момента за такива, а да бъда от тези, които развиваме производство на (еко) продукти и мрежа за разпространението им и успоредно с това ходя и работя насам-натам, за да допълвам финансирането“.

Сред недостатъците, които той изтъкна е спецификата на програмите за до-

⁴⁵ Интервю с респондент А., 28 юли 2015

⁴⁶ Интервю с респондент Б., 30 юли 2015

⁴⁷ Интервю с Б., Желен, 30 юли 2015

броволци в екоместата, която овластява прекалено много доброволеца за сметка на домакина. Това, според него, понякога създава предпоставки за трудности при предаването на опит и съвместната им работа като цяло.⁴⁸ Разпределението на средствата по някои пера също е нецелесъобразно с оглед на развиването на еко-центровете.⁴⁹ Други негативни страни на този тип финансиране, според същия респондент, са злоупотребите, целенасочените опити да намерят пропуски в документацията на бенефициентите,⁵⁰ бюрокрацията и многото документация⁵¹.

В последната група респонденти – които не са кандидатствали за външно финансиране и не биха искали да го правят и в бъдеще, се откриха два мотива за решението им. Първият е, че не смятат, че отговарят на критериите и изискванията за европейско финансиране. Вторият е свързан със скептицизма им относно необходимостта да изхождат от визията за приоритети на някакви анонимни донори, а не от своята собствена.

⁴⁸ „При Младежта в действие фокусът беше върху доброволеца и идеята беше те да дойдат и да видят как живеем, но в крайна сметка когато станаха четирима броволци, те наложиха техния начин на живот. Имаха лостове да го направят това, защото самата програма го позволяваше тогава. Нали, примерно, ние ставаме в 6 часа и имаме такъв начин на живот, копирайки от местните хора, искахме да живеем по някакъв автентичен начин, да не говорим, че и човекът е дневно животно и се опитваме да правим и някакъв ритъм, но в момента, в който те решиха всички да стават в 10, аз нямаш никаква възможност да ги накарам да стават рано.“, респондент А., Желен, 28 юли 2015

⁴⁹ „Можеш да изразходваш колкото искаш пари за хотели и ресторанти, защото това е свързано с харчове на броволците, но нямаш право да си купиш моторна резачка или да си купиш нещо по-скъпо, щото тогава сдружението забогатява, а трябва да е всичко насочено към доброволеца и те си имат някакви причини да си имат тези изисквания – добре.“, Интервю с респондент А., 28 юли

⁵⁰ „Всяко билетче беше много стриктно разгледано и ни отне много, много усилия да преминат всичките тези проекти, да се осчетоводят тези пари, които бяхме взели, а не се получи толкова ефекта, който желяхем.“, пак там

⁵¹ „... страшно много документации, ей вчера например дядо Ганчо, дето го видяхме на центъра, той успява от години да взема финансиране за животните, страхотно много чете той човек, по цял ден се е заровил в бумагите и ми стана много мъчно като каза, че и той ще се откаже, защото тея страхотни изисквания просто го притискат и няма да успее.“, пак там.

Прави впечатление, че и при респондентите от втората, и при тези от третата група се среща сходен аргумент, който би могъл да бъде резюмиран така: бих искал да следвам своята представа за това как да организирам еко-проекта си, а европейските програми ме задължават да я променям и напасвам към техните приоритети, и затова предпочитам да не търся такова финансиране.⁵² Подобна нагласа би могла да бъде обяснена през разгледаната в Първа глава тема за трансформирането на ценностите у живеещите в екоселища хора. Една от фундаменталните разлики между масовото общество и общностите на еко-центровете е в отношението между икономика и култура, които се проявяват на двете места.

В потребителското общество икономическите интереси доминират и определят останалите области на живот – културна, екологична и социална област. Следва да се поясни, че в културната сфера се формира нашата индивидуална и колективна идентичност, посредством културата търсим отговори на въпросите за смисъла на живота, оформяме ценностите си и светогледа си (Бел). В резултат на доминиращата роля на икономиката над културата екзистенциалните избори стават функция на икономически съображения. Например, при избор на образование или работно място водещ не е критерият кое ще донесе по-голямо лично удовлетворение и развиване на вътрешните таланти, а коя област е по-перспективна и ще осигури по-добри доходи.

Диаметрално противоположна е ситуацията в еко-центъра, където по дефиниция се цели хармоничен баланс между отделните области на живота – култура,

⁵² „Но един вид, че който плаща, той поръчва музиката. Влизайки в Европейските проекти, аз не изпълнявам мечтите, които имам, а мечтите на Европейската комисия. (...) Следваки своята мечта, реших без (външно финансиране)“, пак там.

икономика, екология. В екоселищата се търси финансова независимост, но не за сметка, а в синхрон с личното време и удовлетвореност на членовете му. Затова, прочетен през тази обяснителна матрица, отказът от европейски средства, когато те биха нарушили приоритетите на еко-цен-търа, изглежда разбираем.

И накрая, един от респондентите повдигна много важен аспект на финансирането на екоселища и въобще общности, които се стремят към устойчивост и относителна независимост - има ли противоречие между принципа за устойчивост на системата и (зависимостта ѝ от) външното субсидиране? Неговата гледна точка е, че:

Нямаме против (финансирането), но е по-добре първо да свикнеш да го правиш сам, защото както го правят тия фермери, които се финансират от Европейския съюз, в момента, в който ЕС им спре финансирането, аз съм сигурен, че над 60-70 процента от тях ще спрат да работят. Т.е., когато свикнеш някой да те финансира отвън, ти ставаш слаб. Защото не знаеш как да го правиш сам, със собствени сили. И когато не знаеш как да го правиш със собствени сили, когато рано или късно това финансиране спре, няма да знаеш какво да правиш. Т.е. нямаме против финансиране, ако има, но явно има дълбок философски смисъл в началото да се оправяме сами със собствени средства.⁵³

Респондентът добави, че има за него има полза от европейското финансиране, защото то би ускорило резултатите. Но в същото време „има смисъл ние да ги правим по-бавно нещата, за да може да направим експериментите, които са ни нужни, да ви-

дим кои са работещите модели за това място и после, когато се дадат тези пари те да отидат наистина за нещо смислено“.⁵⁴

Въз основа на информацията от интервютата може да се изведе, че макар една част от авторите на еко-проекти да не търсят финансиране, други са принципно отворени към такъв вариант, но при определени условия, които гарантират, че субсидирането няма да бъде в противоречие с тяхната визия и ценности.

3.5. Заключение

В изследването се направи опит да се представят накратко основни понятия и ключови аспекти на световното движение на екоселищата. На тази основа се потърси резонансът на този глобален феномен в България.

На базата на анализа на информацията от интервютата с автори на еко-проекти в село Желен се направи опит да се предложи визия „отвътре“ на живота в една еко-общност у нас. Посредством релацията „култура – икономика“, беше предложена интерпретация защо част от хората с еко-проекти в Желен предпочитат да не се възползват от европейско финансиране.

Изведоха се няколко оригинални акцента - темата за виртуалните общности; концентрични нива на общност; тезата, че моделът на екоселищата от Западен тип е възможно да не е напълно релевантен за нашите условия и т.н. Представен беше анализ на „желенския модел“ на еко-общност – съзнателно поддържана автономност на отделните живи места, съчетана с взаимна междусъседска подкрепа на доброволен принцип. Направи се опит да се разкрият част от неформалните, динамични механизми за справяне

⁵³ Интервю в родово имение „Изворче“, 19 септември 2015.

⁵⁴ Интервю в родово имение „Изворче“, 19 септември 2015.

с конфликтни ситуации и за вземане на решения, както и да се проследи границата „лично – колективно“ по отношение на собствеността, вземането на решения и др. в еко-центровете в Желен.

В заключение се откриха някои специфики на живите места в село Желен. Направи се извода, че там съществуват индивидуални краткосрочни, средносрочни и дългосрочни проекти, които съчетани с развиването на механизми за справяне с общи проблеми и конфликтни ситуации, могат да доведат до много интересна форма на общност. Такава, която стъпва

върху уважението към индивидуалността и независимостта на всеки отделен проект вътре в нея, свързвайки в същото време участващите в нея в отношения, които са повече от добри междусъседски. Повече, понеже я има връзката и на идеите, споделяни в различна степен, и на ценностите и практиките. Специфична, в някакъв смисъл уникална форма на напипване на еко-общност през грешките, препъванията и опитите за едно продължително приближаване, което евентуално би могло да доведе до своеобразен желенски или български модел на „екоселище“.

4. Трета глава:

4.1. Екоселища и политики за развитие

Драгомир Константинов

4.1.1. *Потребности и възможности за ползване на средства от международни програми за развитието на инициативи за екоселища в България*

Според събраната от интернет информация, инициаторите на живот извън градовете в България в своята по-голяма част не разпознават категориите на подкрепата със средства от ЕС или от други международни източници като необходимо средство за облекчаването на някои от техните текущи потребности. В индивидуалните случаи, в които се интересуват да ползват такива средства, става дума конкретно за пряко подпомагане на някои обособени селскостопански дейности, във връзка с програмата за развитие на селските райони. Също така, реализират се и някои донорски проекти от организации и общности, посветени на популяризиране на някои специфични практики и аспекти във връзка с живота извън градските центрове (например пермакултура; дребно-машабно устойчиво земеделие; изграждане на къщи от глина, слама или дървени трупи; изнесени обучения за устойчиво развитие за средношколци и младежи и други).

Едно обстоятелство, което според нас има значение за това положение, е преобладаващият временен статут (като активен ангажимент и като престой на избраното място) на част от проучваната група, които обикновено все още нямат статут на постоянно живущи на местата, където развиват своите дейности и инициативи. Освен че в повечето случаи това положение се

асоциира и с относително по-ниска мотивация за местни инвестиции (финансови или като труд), за кандидатстването по повечето европейски програми това е и непосредствена административна пречка.

Следващ фактор за тази ситуация е специфичният характер на отделните лични ангажименти сред изследваната група. Изглежда, че по-голяма част от хората възприемат инициативите за живот извън града не като икономическо начинание. Част от тях, като че действат от общо-морални подбуди – с мотиви като излизане от неустойчивата и неконтролирана голяма система и намаляване на личния принос в нивата на потребление („отпечатък“/“dawn shifting“).

Друга група мотиви са на лично ниво – за личен здравословен живот и за вид сблизаване с природата. В тази подгрупа се срещат различни по-специфични акценти, сред които попадат следването на специфични духовни практики (медитация, някои религиозни доктрини, събуждане на креативни нагласи, отмора и релаксация от градския стрес и други). Тази мотивация, както и предната, макар че сами не представляват пречка за ползване на външни донорства, не създават връзка с конкретни обществени потребности и с конкретни категории на подкрепа от фондовете на ЕС или от други публични програми. Възможно е все пак да се търси подкрепа дори по някои от тези инициативи, по линия на частни дарителски фондове с международен обхват и с ангажимент към техните конкретни въпроси.

Четвърта група мотиви с неикономически характер се отнасят до различни аспекти от личното практикуване на устойчив живот, но като експерименти (био-земеделие, растениевъдство на не-оптимални терени с ограничено водоползване, ползване на собствени ВЕИ и различни

други). Това изглежда че има връзка с допълнителните източници на финансови приходи и на поминък, които обикновено имат хората в хода на изследването (дистанционно практикувана професия, свързана с анализаторска или проектантска дейности, разработване на софтуер или други дистанционни ангажменти).

Тъй като не разчитат например на биоземеделието като на свой основен поминък, тези хора нямат и висока потребност от неговата по-голяма оптимизация, за каквато евентуално биха им били полезни някакви донорски проекти или европейски програми.

Съществуват някои конкретни категории подкрепа от програмите на ЕС, които могат да бъдат полезни, в случай на понататъшно нарастване на ангажмента на пионерите на живота извън градските центрове у нас. Става дума например за подкрепата при безработица, оказвана от Оперативната програма за развитие на човешките ресурси. При нея различни центрове за професионално образование и обучения са доставчици на необходимите услуги за професионално обучение на такива хора, получавайки срещу това заплащане с евро-средства – както за безработни, така и за заети с необходимост от адаптиране към нововъвеждани устойчиви технологии (като младежите са една приоритетна целева подгрупа). Аналогична целева подкрепа ще се предоставя и за обучението на целевата група на младежите, които не учат и не работят, за някои етнически малцинства и други.

Има се предвид, че хора или организации от самите поселища извън големите градове могат да организират такива професионални обучения и стажове, като наред с разпространението на своите идеи и с осигуряване на допълнителен човешки ресурс за осъществяване на

собствените си инициативи, ще създават и обществена полза, като квалифицират хора от горепосочените уязвими групи.

За отбелязване е също така, че различни чуждестранни общности и действащи екоселища в други европейски държави сами са организирали и регистрирали такива обучителни центрове за придобиване на познания или на умения, които участват като изпълнители (доставчици на услуги) в евро-програми в техните държави (Германия, Испания и на други места).

Продължават да са актуални и всички възможности за подкрепа на различни селскостопански дейности, по новата програма за развитие на селските райони. Необходимо условие за кандидатстване за тях е регистрацията като селскостопански производители. По тази програма се оказва и специфична подкрепа за младите селски стопани (хора под 40 години, които до момента не са се занимавали с такава дейност). Специфични категории на подкрепата по тази програма се отнасят до закупуване на необходимо селскостопанско оборудване, машини или агрегати. Отново по тази програма, прилага се вече и новата възможност за България за получаване на агро-екологични плащания, в случаите на прилагане на щадящи практики за селскостопанство и/или за селскостопанство в чувствителни природни територии (например такива в районите на зони по НАТУРА 2000).

Допълнителни възможности могат да се търсят от страна на фондовете на ЕС в случай, че някои от хората или организациите, ангажирани с пилотни дейности за живот извън градската среда, но със собствени икономически инициативи, започват да създават заетост извън селското стопанство, чрез т.нар. „зелени работни места“. В този случай те, вече като работодатели,

могат да търсят съфинансиране по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. В нея ще се насърчава осигуряването на стажове и чиракуване в „зелени“ предприятия за безработните младежи. От страна на програмата за развитие на човешките ресурси ще бъде оказвана подкрепа и за стартиране на бизнес в сферата на опазване на околната среда („зелено предприемачество“).

За хората с интерес към кандидатстване по проекти и с икономически амбиции, възможности се предоставят и по Оперативна програма „Инициативи за малки и средни предприятия“, където се съфинансират проекти за подобряване на производствената енергийна и ресурсна ефективност и като вид обособена подкрепа – инвестициите на новостартиращите и иновативни предприятия и продукти.

Отделно от възможностите за индивидуално кандидатстване, интерес могат да предизвикат и някои възможности за проекти, подавани от публични организации: общини, читалища, училища или местни инициативни групи (регистрирани по програмата за развитие на селските райони). Тук могат да се предлагат проекти за подобряване на общностната среда (селищната среда, транспортната мрежа, комуналните услуги) – по програмите за развитие на регионите и за развитие на селските райони. Други възможности съществуват и за развитие на общностни центрове за културно или професионално развитие (обновяване, енергийна ефективност) или за развитие на местни туристически атракции. Такива проекти е необходимо да се подават от общинските администрации или от съответните ръководители на посочените публични организации. Начинът, живеещите извън градските центрове да въздействат за ползата от такива решения, е чрез техни

разговори с представители на организациите, чрез които да се развиват идеи и да се демонстрират съвместни обществени ползи от тях.

4.1.2. Препоръки към институциите за подобряване на средата за развитие на екоселища в България

Без да е самоцел, развитието на националните територии извън големите градски центрове у нас от десетилетия насам не получава дължимото му внимание от българските институции, което води до техния всеобхватен упадък и напредващо умъртвяване (включително драстично намаляване и застаряване на тяхното население, висока безработица, най-високата в ЕС бедност, лош здравословен статус, голяма площ на пустеещите земи и неоползотворени местни ресурси, ниско качество на транспортната достъпност и комуналните услуги, нарастваща недостъпност на здравни, образователни, социални и културни услуги, увреждана и неустойчива околна среда и други). Това положение не претърпя забележимо подобрене и през първия седемгодишен период, в който нашата страна придоби статут на член на ЕС. Необходимо е националните политики през новозапочващия програмен период да обърнат значително по-голямо внимание на острите проблеми на извънградските територии. В съгласие с политиките на ЕС, при това е необходимо да се прилагат с приоритет съществуващите добри практики (best available practices, BAP), разработени и вече приложени в други територии и от други общности и организации, и така вече доказали своя много аспекти и ефективен принос към устойчивото местно природно, социално и икономическо

развитие. Богатата практика и още по-богатата парадигма на устойчивите общности извън големите градове, по необходимост трябва да бъдат отчетени и прилагани в този контекст. Държавните политики и конкретно публичните (републикански, общински и европейски) разходи у нас трябва по един вече забележим и при това ефективен начин да започнат да осъществяват тези иначе отдавна известни добри пожелания и обещания.

Един базов, може да се каже, конституционен подход за тази цел (приложим не само по отношение на екоселищата, а на всички извън-градски територии в България), е цялостната по-голяма децентрализация (както на административните правомощия, така и на местните финанси), която да позволи съществено овластяване на местните общности и техните представители за осъществяване на по-съществени по обем и характер техни инициативи „отдолу-нагоре“. В този контекст - необходимо е и в България да започне разработването на административни процедури и на законови форми за такива местни инициативи, основани не само на кметската институция и общинските администрации, а на действителни, автономни, инициативни и капацитетни фигури и групи в състава на местните общности. Такива законови институти съществуват в различен вид в много от държавите членки на ЕС, но в нашата страна липсват дори като правна концепция.

Някои примери в тази посока минават през по-голямото овластяване на местното самоуправление, въвеждане на второ негово избираемо ниво (например на нивото на сега назначаваните областни управители) и подобряване на уредбата и правомощията по отношение на местните данъци и такси, както и нарастване на дела на републиканската бюджетна

субсидия за тях. Още една възможна стъпка в тази посока, донякъде вече планирана за средносрочно осъществяване, но така или иначе все още не осъществена в практиката, се отнася до либерализирането на включването и на договарянето на националния енергиен пазар. Някои други примери, напълно неразвити до момента у нас, включват, без да са изчерпателни:

- Легализиране на различни специализирани юридически лица, предназначени да осъществяват целеви инициативи на местни групи и общности, без сега задължителното посредничество на общинските администрации (ESCO дружества; социално-търговски предприятия; „регионални мениджъри“, разпространени широко и под различни форми в различни държави от северозападна Европа; „comarcas“ - самоорганизиращи се местни общности в Испания със статут на община и други съществуващи в чужбина юридически лица);
- Стартиране на национални политики за допълнително овластяване на нетърговски местни лица и организации (например предоставяне за целево мандатно управление с не търговски цели на чувствителни природни територии – публична държавна собственост – защитени зони и паркове, крайбрежни райони, специфични хабитати и други).

Следваща необходима категория на държавните интервенции, с оглед на подобряването на условията за развитие на извън градските територии в България, е преходът на териториалната подкрепа от „двигателите“ на местното развитие (т.е. големите градски центрове, подкрепяни методично и изобилно от регионалната политика у нас, превръщайки така нашата страна все повече в пустош, простираща се около едноцифрен брой „градове-държави“) към

все още липсващите „трансмисии“ за такова развитие от въпросните „двигатели“ към остатъка от националната територия. Какво представляват тези трансмисии на развитието е пределно добре изяснено от политиките и анализите на ЕС, на ООН, на СБ, на ЮНЕСКО и на множество други международни организации, включвайки тук и международната мрежа от екоселища.

По-конкретно, според горните източници тези трансмисии могат да включват:

- Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на инвестиционни финансови ресурси, с краен получател – различните подгрупи в състава на местните общности, при избягване на традиционно установените посредници за тяхното преразпределение и евентуално отклоняване (институционални – национални министерства и агенции към тях, местни – общини и техни поделения, търговски посредници-изкупвачи, силови – застрахователи, охранители, „land-grabbers“ – присвоители на ползите от селскостопанска земя и други). Макар че този подход има известно проявление в рамките на някои мерки по програмата за развитие на селските райони у нас, той все още се осъществява в крайно ограничен обем и при прилагане на различни ограничителни условия.
 - Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на нови работни места и на допълнителни доходи от тази заетост (с акцент върху самоподдържаща се, а не върху субсидирана заетост, най-разпространена понастоящем в България).
 - Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на нефинансови дълготрайни активи (земя или други).
 - Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на нематериални активи на същите целеви групи (ноу-хау, подходи за местно социално-икономическо развитие и други).
 - Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на по-големи възможности за участие, за принос и за влияние при вземането на местни решения.
 - Процедури, публични дейности и комплексни политики за предоставяне на по-големи възможности за участие в осъществяването на набелязаните публични местни дейности (с цел активизирането на т.нар. „локални мултипликатори“).
- Отделно внимание заслужава въпросът за премахването на различни съществуващи бариери пред по-голяма част от членовете на местните общности у нас, да се възползват резултатно от подобни условия и възможности за развитие. Такива бариери могат да представляват непознаването на приложимите процедури или на съществуващи идеи и добри практики; ниско ниво на образование или на грамотност; ниска организационно и особено (повсеместно) – нисък финансов капацитет. Различните възможности, които е необходимо да прилагат публичните институции и политики за облекчаване на тези бариери, могат да се обобщяват като действия с цел намаляване на различните „транзакционни разходи“ на евентуалните кандидати, посредством:
- установяване на процедури, на институционални или на не-институционални структури с такива ангажименти (все по-широко предоставяне на информация – прилагано от три години и с ограничен обхват от мрежата информационни центрове за целите на структурните фондове в България;

- подпомагане при разработването на концепции, предложения или бизнес планове – прилагано, ала в относително малък обем, от националната служба за съвети в земеделието във връзка с някои мерки по програмата за развитие на селските райони;
- увеличаване на обема и на дела на публичната финансова подкрепа – приложено пилотно от началото на 2015 г. по отношение на държавната подкрепа за жилищно саниране и продължаващо надграждане на информираността, на уменията, на увереността и на мотивацията на потенциалните целеви групи) и с вече доказана ефективност на този ход във връзка с непропорционалното мултиплициране на европейските спрямо националните разходи в тези инвестиции – бюджетът дава два български лева, а страната ни допълнително получава три евро от ЕС.

Необходимо е също така да се предоставя и по-достъпна целенасочена публична подкрепа за развитието на самоорганизиращите се местни общности извън големите градски центрове у нас, във вид на непосредствената финансова подкрепа за такива частни инвестиции (в земя, в сгради и инфраструктура, в новостартиращи производствени или в земеделски стопанства). Необходимо е такива конкретни категории да бъдат експлицитно включени в публичните политики и в публичните разходи за подкрепа при безработица, за регионално развитие, за подкрепа за

малките и средни предприятия, както и за развитие на селските райони.

Също така, необходимо е във връзка с тези политики да се институционализира и статут на граждански структури и на институционални звена, които да случат не само за информационни, но също така и за обучителни, за изследователски, и за инициаторски центрове във връзка с различни аспекти на еко-общностите (например по отношение на груповата динамика в такива общности, на техните възможности за заетост, бизнес и добавяне на пазарна и социална стойност и други). Някои възможни структури, които могат да бъдат подкрепени или да им бъде възложено да започнат да предоставят такива услуги, включват:

-
- Институт по публична администрация към МС;
 - Институт за изследване на обществата и знанието към БАН;
 - Национална служба за съвети в земеделието към МЗХ;
 - Национална селска мрежа, във връзка с осъществяването на подхода „Лидер“, по програмата за развитие на селските райони;
 - Национална селско-стопанска академия;
 - Национално сдружение на общините;
 - Национална мрежа на читалищата и библиотеките;
 - Други институции, публични или граждански организации с подобни отговорности, ангажименти или мисия.
-

5. Приложения

5.1. Приложение 1 - Казус: Център за експериментален културен дизайн (екоселище, Германия)

С цел да помогнем за извеждането на понятието за екоселищата от теорията към практиката на местното развитие в България, представяме на вниманието на читателите и една от съществуващите такива дългогодишни общности, функционираща на територията на ЕС, а по-конкретно в Германия. Без да се счита за някакъв вид емблема на модела на екоселищата, тя се развива на основата на някои присъщи характеристики, типични за голям брой от тях. Някои от тези характеристики включват:

- Първоначална инициатива за създаването на общността, на база на колективно решение от относително голям брой независими хора (т.нар. общност по колективен замисъл, „intentional community“).
- Деклариран от самото начало ангажирамент за собствено прилагане и демонстриране на ефективността на различни практики за устойчив живот извън градските центрове.
- Осъществяване на постоянни и на периодични или еднократни общностни инициативи и дейности (с участие и принос на съществен дял от членовете на общността).
- Принципен стремеж и различни конкретни инициативи към по-висока материална самодостатъчност и за самозадоволяване на потребностите на общността (например храна, енергия, продукти за местно покреление, финансови средства, социални услуги в рамките на общността и други).
- Многогодишно съществуване и продължаващо развитие на общността (по отношение на броя и състава на ней-

ните членове, на вида и обема на стартираните и ефективно приключвани общностни инициативи, на степента на интеграция и взаимодействие в общността и други).

Центърът за експериментален културен дизайн е общност, създадена по колективен замисъл и е разположен в околностите на град Бад Белциг (Bad Belzig), Германия, на около 80 км юго-западно от Берлин. Той е екоселище, а също и изследователски и обучителен център, който разработва и прилага модели за социално и екологично устойчив начин на живот. Някои елементи от този процес представляват различни дейности за лично развитие, създаването на кооперативни и екологично-съобразни отношения за съвместен живот, а също и поддръжка на общностен Форум и участие в обществени инициативи.

Центърът е основан през 1991 година на площ от 15 хектара, като понастоящем в него живеят около 100 човека, сред които и 15 деца и младежи. Изграденият комплекс включва система за екологично-съобразна канализация, въглеродно-неутрална система за отопление, органична ферма за зеленчуци, няколко глинени къщи, зала за медитации, студия, работилници, къща за гости, „Детска къща“ и други помещения и съоръжения за събития и семинари.

Общността на центъра организира няколко ежегодни фестивала, както и различни семинари и работни срещи. Темите им обхващат различни аспекти на общностното развитие, комуникацията, любов и сексуалност, общуване без насилие, изкуства, пеене и музика. Събитията се организират от нестопанската организация, регистрирана от членовете на центъра. Дейностите за обучения и семинари са основен източник на приходи за поселището.

Хората в общността също така често вземат участие в различни сезонни празненства, музикални вечери, вътрешни обучения и дискусии, и други културни събития.

Наред с обучителните дейности, други ангажименти на членовете включват грижа за слеското стопанство, поддръжка на комплекса на центъра, пласмент на местните продукти и други. Част от тях са самонаети артисти, анализатори или други специалисти, получаващи своите средства за поминък извън рамките на местната общност. Част от задълженията на всички членове е под различни форми да допринасят към доброволните дейности за неговото развитие. Една от тези дейности е и поддръжката на „Детската къща“, която се осъществява с помощта на всички членове на общността.

В своето вземане на решения центърът се ръководи от социократичен модел, на принципа на консенсусно вземане на решения, на основата на самоорганизиращи се инициативни групи, представляващи цялата общност, в които някои членове с по-общи и интегрирани познания ръководят и организират останалите, които са с по-специфични познания и умения. Бордът за управление носи постоянната отговорност за инвестиционните, финансовите и други материални решения, с отчетност пред общото събрание на общността. Всяко решение може да бъде променено, ако неговото прилагане се окаже незадоволително спрямо очакваните ползи и разходи.

Центърът експлицитно се самоопределя като екоселище, и е член на Международната мрежа на екоселищата (Global Ecovillage Network, GEN).

Стремехът на общността е да получи възможно по-голяма част от необходимата ѝ енергия на основата на въглеродно-неутрални процеси, възобновяеми и регионални енерго-източници. Цялостното отопление на комплекса се осигурява от енергоизточници на територията на комплекса. В тяхната група е ТЕЦ на лигнитни въглища, модернизирани през 2010 година за работа с дървени стъготини, получаващи от гориста-

та околност. Около 85% от енергията обаче се осигурява от фотосоларни инсталации и газови системи за комбинирано хранене и отопление (ко-генерация). Част от останалото необходимо електричество се купува на външния енергиен пазар, от Greenpeace Energy, които я осигуряват от ВЕИ.

Изкуствената влажна зона е изградена през 1992 г., за да осигури екологична възможност за връщане в природата на водата от канализацията на комплекса, осигурявайки в допълнение ново местобитание за някои видове диви животни. Водата за пиене се осигурява непосредствено от локални извори, в почвата около корените на местни дървета.

Основна селскостопанска практика в центъра е пермакултурата в различни нейни аспекти (сред които мулчиране, биофертилизатори, облагородяване на почвите и други практики). Посевите в комплекса са разнообразни тревисти растения, зеленчуци и овошки. Някои специфични включени видове са праскови, сливи, грозде, киви, черници и смокини. От 2013 г. центърът започва самостоятелно да произвежда и прилага и био-хумус и Terra Preta за обогатяването на своите почви.

Повече актуална информация за Центъра за експериментален културен дизайн можете да получите онлайн, на <http://www.zegg.de/en/>.

5.2. Приложение 2 - Накратко за зелените работни места

В контекста на развитието на еко-общностите, зелените работни места представляват едно възможно интегрирано решение по отношение едновременно на два въпроса за устойчивото местно развитие: неувреждане или дори подкрепа за развитието на местната околна среда, съчетани с осигуряване на местна заетост, средства за поминък и на местни стопански продукти или услуги за реализация на пазара. За раз-

лика от по-широките категории за зелени работни места, зелена (а от няколко години и синя) икономика, които са потенциално приложими за всички отрасли на материалното стопанство и услугите, зелените работни места за малките местни общности извън големите градски центрове обикновено се отнасят най-вече за стопански предприятия в секторите на природо-съобразното селско стопанство, хранителната промишленост, устойчивия местен туризъм, рекреацията, терапията и медицината, опазването и популяризирането на местни културни традиции или на характерни местни природни забележителности.

В някои специфични случаи зелените работни места могат да допринасят и за производството на материални продукти, приспособления, машини и други промишлени или дори иновативни изделия и продукти, чието приложение, производство или суровини и консумативи съдействат на някои аспекти на опазването на околната среда (например чрез намаляване на парниковите емисии, на твърдите или течни отпадъци и на други видове човешки (антропогенни) въздействия върху околната среда (като щети върху местното биоразнообразие, разрушаване или раздояване на местообитания, въвеждане на нетипични и инвазивни видове, увреждане на предоставянето на съществуващи еко-системни услуги и други).

Още една специфична характеристика на зелените бизнеси извън градските центрове са моделите на икономическо преразпределение, към които те обикновено се придържат. В значителна част от тези предприятия както финансовия капитал и работната сила, така и голяма част от получателите на икономически ползи са членове на някаква обособена територия или дори на отделна общност. По този начин, местните зелени бизнеси, в допълнение към опазването на околната среда, могат да окажат и устойчива финансова подкрепа за съществуването, жизнеспособността,

и качеството на живот на местните групи и общности в по-дългосрочен план.

Позоваването на подхода на зелените работни места и зелено предприемачество дава по-добра обосновка и повишава оценката при кандидатстване на проектите по европейските програми през програмния период 2014-2020. Те са застъпени като приоритет за целева подкрепа, във връзка с четири от единадесетте тематични цели на европейските фондове през този период, включително:

- Тематична цел 4 – Преход към нисковъглеродна икономика;
- Тематична цел 6 – Опазване на околната среда и ресурсна ефективност;
- Тематична цел 5 – Адаптация към климатичните промени, предотвратяване и управление на рисковете;
- Тематична цел 1 – Изследвания, технологично развитие и иновации.

5.3. Приложение 3 - Източници на информация за оперативните програми на ЕС

По-долу са посочени някои източници на текуща информация относно публикуваните покани за проектни предложения по програмите на ЕС, които могат да са от полза във връзка с развитието на разнообразни инициативи, лични или общностни, за живот извън градските центрове. Някои от категориите на подкрепа, които са избираеми по тези програми, се отнасят за:

- Развитие на услуги за предоставяне на професионални обучения и стажове по конкретни професионални области.
- Инвестиции в селско-стопански комплекси и хранително-вкусови предприятия.
- Подкрепа за не-земеделски предприятия (включително закупуване на ма-

шини, изграждане на технически помещения и съоръжения, инсталиране на мерки за енергийна ефективност и ВЕИ за собствени цели);

- Общностни инициативи за облагородяване на общностната среда, за обноняване и саниране на обществени сгради, или за развитие на местни туристически атракции.

За тези цели могат да служат поканите, публикувани текущо по следните програми:

- ОП „Развитие на човешките ресурси“: <https://www.eufunds.bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/obyavi-zanabirane-na-proektni-predlozheniya/itemlist/category/3226-op-razvitie-nachoveshkite-resursi-2014-2020> ;
- ОП „Инициатива за малки и средни предприятия“: <https://www.eufunds.bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/obyavi-zanabirane-na-proektni-predlozheniya/itemlist/category/3229-operativna-programa-iniziativa-za-malki-i-sredni-predpriyatiya-2014-2020> ;
- ОП „Иновации и конкурентоспособност“: <https://www.eufunds.bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/obyavi-zanabirane-na-proektni-predlozheniya/itemlist/category/3222-op-inovatzii-i-konkurentosposobnost-2014-2020> ;
- ОП „Региони в растеж“: <https://www.eufunds.bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/obyavi-zanabirane-na-proektni-predlozheniya/itemlist/category/3225-op-regioni-v-rastezh-2014-2020> ;
- Програма за развитие на селските райони: <http://prsr.government.bg/> .

За хора, живеещи извън големите градски центрове, които са разположени в близост до националните граници, интерес може да представляват и поканите на съответните двустранни (трансгранични) програми за европейско териториално сътрудничество, достъпни на: <https://www.eufunds.bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/obyavi-zanabirane-na-proektni-predlozheniya/itemlist/category/3230-programi-po-evropeisko-teritorialno-satrudnistvo-2014-2020> .

Интерес могат да представляват и различни ръководства, подходи и добри практики за възможностите, които са осъществими чрез използване на европейските фондове. Един широкообхватен източник за такива информации може да бъде порталът на мрежата от екоселища в Европа: <http://gen-europe.org/home/home/index.htm> .

Други възможни източници са:

- Добри практики за развитие на селските райони (справочна база данни към ЕК): http://ec.europa.eu/agriculture/cap-communication-network/best-practices/index_en.htm .
- Териториален портал на инициатива за устойчиви практики за живот в Балтика (<http://baltic-ecoregion.eu/index.php/Home;1/1>) .
- Медиен портал за устойчиви подходи и практики: <http://inhabitat.com/> и други.

Интерес представляват и някои казуси във връзка с новаторската концепция за „синя икономика“ (преведена на български език от духовната организация ОМ): http://openom.eu/bg/wp-content/uploads/2012/03/Siniata_ikonomika_om.pdf; <http://openom.eu/bg/blue-economy-entrepreneurships>; <http://openom.eu/bg/projects> .

Съществуват и голям брой други онлайн източници, издания и електронни публикации по тази група въпроси, в значителна част от случаите достъпни със средствата на електронното търсене.

6. Библиография

- Бел, Даниел. (1994). *Културните противоречия на капитализма*, С.: Народна култура
- Маркова, Василка (2014) Възможната България. Пътеводител на „Живите места“ в България, <https://docs.google.com/file/d/0B7L5K30LQhqWSmZEcVZ1dWZqNnM/view?pli=1&sle=true>
- Терзиева, Маргарита, Неля Иванова и Тинка Иванова (2006). Поглед върху българския толстоизъм, С: Димант.
- Тьониес, Ф. Общност и общество, Социологически проблеми, 4/87
- Фейсбук страница на Мрежа „Живи места“, <https://www.facebook.com/groups/365125714121/>
- Фукуока, Масанобу (1975) Революцията на една сламка, http://gradinka.zaedno.net/sites/gradinka.zaedno.net/files/Revoluciata_na_edna_slamka.pdf
- Ashlock, Charlotte (2010) Lessons Learned from the Ecovillage Movement: A Global Analysis Focusing on Francophone Countries, URL: <https://ashlockcharlotte.files.wordpress.com/2013/10/the-ecovillage-movement.pdf>
- Darlow, Alison (1996) Cultural policy and urban sustainability: Making a missing link?, *Planning Practice and Research* , 11(3), Journals Oxford Ltd
- Dawson, Jonathan (2010) Ecovillages and the transformation of values in Assadourian, Erik. State of the World 2010. Transforming Cultures: from Consumerism to Sustainability, Worldwatch <http://blogs.worldwatch.org/transformingcultures/wp-content/uploads/2013/08/SOW10-final5.pdf>
- Gilman, Robert (1996) The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony - with itself as well as nature - is tough, but attainable, URL: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1>
- Gilman, Robert (1991) The Eco-village challenge, *In Context* 29, URL: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>
- The Global Ecovillage Network, URL: <http://gen.ecovillage.org/>
- Jackson, Ross (2004) *The Ecovillage Movement*, in Permaculture magazine N. 40, URL: http://www.gaia.org/mediafiles/gaia/resources/JTRJ_EV-Movement2004.pdf
- Kasper, Debbie (2008) *Redefining Community in the Ecovillage*, in Human Ecology Review, Vol. 15, N. 1, <http://www.humanecologyreview.org/pastissues/her151/kasper.pdf>
- Meltzer, Graham Ecovillages and Cohousing: A personal take on their similarities and differences, http://www.academia.edu/1801032/Ecovillages_and_Cohousing_A_personal_take_on_their_similarities_and_differences
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. Jose Harrise Harris (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- World Commission on Environment and Development (WCED). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987

За автора:

Д-р Лилия Сазонова е главен асистент в секция „Антропологически изследвания“ в Институт за изследвания на обществата и знанието към Българската академия на науките. Областта ѝ на интереси включва: култура и устойчиво развитие, европейски ценности и европейска идентичност, равнопоставеност на половете, човешки права и др.

Драгомир Константинов работи от 1998 г. като експерт, консултант и обучител по националните оперативни програми и общоевропейските политики, вкл. тези за устойчиво и интегрирано развитие. Участник в редица местни и международни проекти за устойчиво развитие. Член на секретариата на Гражданската коалиция за устойчиво ползване на фондовете на ЕС, съ-учредител на фондация „Зеленика“.

Издател

Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България
Отговорен редактор:
Регине Шуберт, директор

Заявки

e-mail: office@fes.bg

ISBN: 978-954-2979-26-5

Всички текстове са достъпни онлайн

www.fes.bg

Мненията, изразени в тази публикация,
принадлежат на автора/авторите и не
отразяват непременно позицията
на Фондация Фридрих Еберт.